

Staphorst

De karakteristiek van Staphorst

Ruimtelijke atlas en Welstandsnota

Staphorst

De karakteristiek van Staphorst

Ruimtelijke atlas en Welstandsnota

november 2013
Projectnummer 2764

SVP

architectuur en stedenbouw

Voorwoord

Welstand in gemeente Staphorst en de term 'behoud door ontwikkeling' lijken conflicterend. Maar niets is minder waar. Staphorst is een dynamische gemeenschap, historisch gevestigd en heeft een traditie hoog te houden. Als bestuurder vind ik het verheugend een welstandsnota te zien die nieuwe ontwikkelingen mogelijk maakt. Staphorsters willen geen openluchtmuseum maar een passende nieuwe ontwikkeling.

We hebben te maken met historisch erfgoed dat ook buiten onze gemeentegrenzen wordt gewaardeerd. De eigengereidheid van de Staphorsters maakt dat we een instrument als welstand nodig hebben om het historisch erfgoed te bewaken. Bij grote monumenten aan de Streek zal een spanningsveld zijn tussen het gebruik van de woningen en het belang van het beschermd dorpsgezicht.

Ook welstand is aan verandering onderhevig; monumenten zullen door de jaren heen altijd bewegen. In Staphorst waren de kleurstellingen honderd jaar geleden ook anders dan nu. Daarom moeten veranderingen niet onmogelijk worden gemaakt. Deze nota speelt in op de veranderingen in materiaal en gebruik. Er wordt recht gedaan aan de kwaliteit van de gemeente en recht aan het landschap. Kortom: waarborgen voor leefbaarheid.

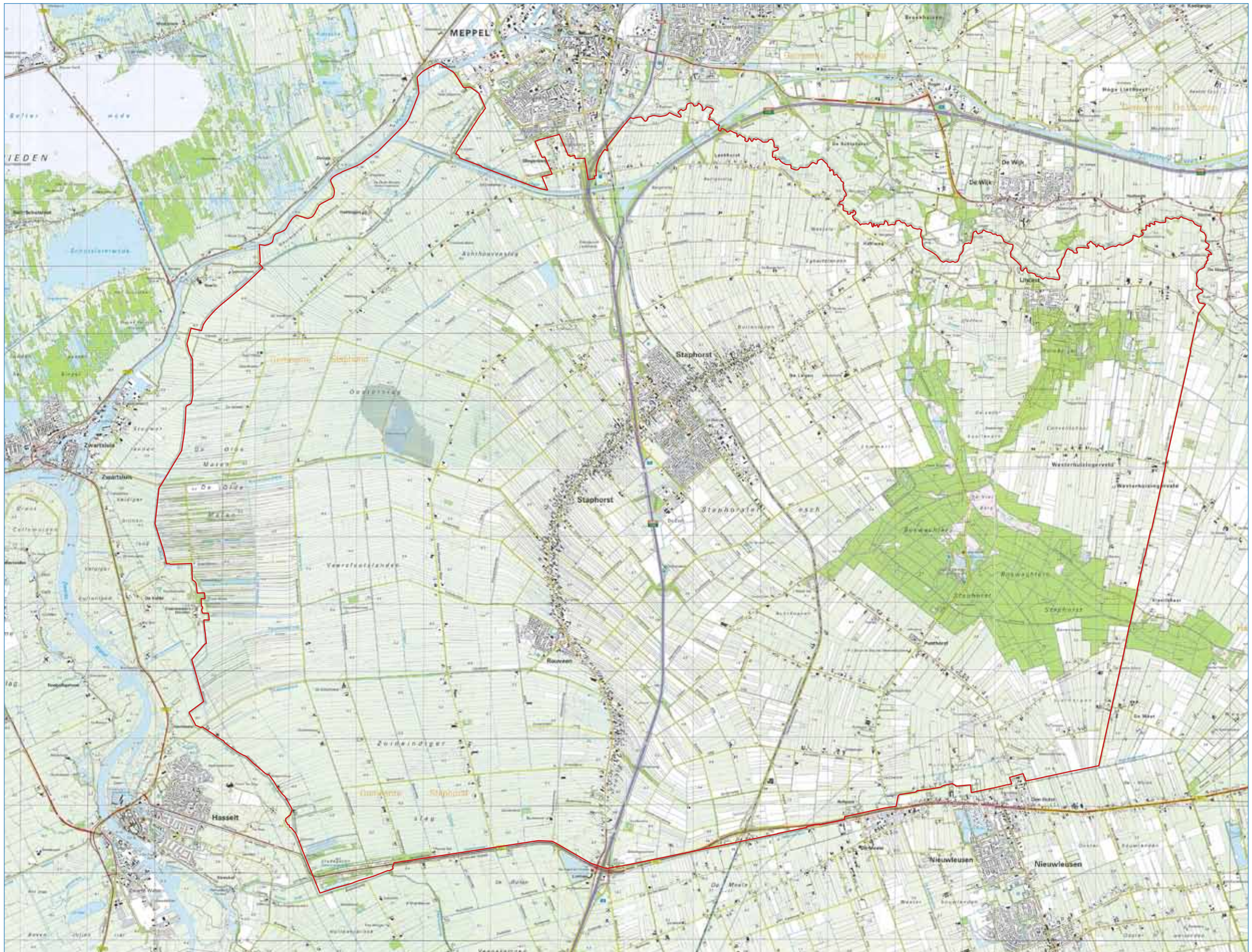
De welstandsnota is vernieuwend. Staphorst is één van de weinige gemeenten, en de eerste landelijke gemeente met honderden monumenten, die een welstandskaat hanteren. Bij deze welstandsnota is daarom ingespeeld op meer vrijheid en een flexibeler opstelling ten opzichte van nieuwe ontwikkelingen.

De nieuwe welstandsnota is opgebouwd uit drie onderdelen, te weten: de ruimtelijke atlas, de welstandsnota en de bijlagen. De ruimtelijke atlas is een analyse en verhaal in kaartbeelden van gemeente Staphorst. Van hieruit is de welstandsnota vorm gegeven door middel van verschillende welstandsregimes variërend van welstandsvrij tot een bijzonder regime. Als kader dient de erfgoednota zoals die begin 2013 door de gemeenteraad is vastgesteld.

De welstandsnota is op grond van de Woningwet een wettelijke verplichting. Maar ook als die wettelijke verplichting er niet zou zijn, is een dergelijke nota - door de diversiteit en bijzondere karakteristieken van de verschillende kernen en gebieden - meer dan wenselijk.

Met veel enthousiasme hebben we gewerkt aan de totstandkoming van deze herziene welstandsnota.

Wethouder Jan Talen

Inleiding

Naar een nieuw welstandsbeleid

Voor u ligt de Ruimtelijke Atlas en Welstandsnota van de gemeente Staphorst. Ze dient als vervanging van de bestaande welstandsnota, die als te knellend werd ervaren. Daarvoor in de plaats komt een globaler welstandsbeleid op basis van een welstandskaat.

De Ruimtelijke Atlas is nodig om de welstandskaat te kunnen tekenen. De atlas is een analyse en verhaal in kaartbeelden van de gemeente Staphorst en sluit aan op zowel Kadernota Buitengebied Staphorst (2 juli 2008) als het Landschapsplan Staphorst (26 mei 2011). Voor de kernen is een afzonderlijke structuurvisie in voorbereiding, die in de loop van 2013 zal worden vastgesteld. Een belangrijke onderlegger is voorts de Belvederestudie 'Staphorst, een eigen wereld' uit juni 2004, waarin de landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteit van Staphorst en Rouveen goed is beschreven. In de Ruimtelijke Atlas is dankbaar gebruik gemaakt van deze eerdere studies en rapporten.

De nieuwe Welstandsnota wordt meer dan voorheen gebaseerd op de ruimtelijke opbouw van de gemeente en haar verschillende kernen. In de atlas wordt de gemeente in de vorm van kaarten in beeld gebracht. De welstandskaat is een specifieke uitwerking van de atlas voor het nieuwe welstandsbeleid.

Ruimtelijke Atlas en Welstandsnota bieden samen een ruimtelijk kader, waar een welstandscommissie of stadsbouwmeester maar ook stedenbouwkundige(n), architecten en andere

adviseurs zich op kunnen baseren. Op deze manier fungeert de atlas als een soort raamwerk voor het ruimtelijk beleid en de welstandskaat als een overzichtelijk toetsinstrument.

Ruimtelijke Atlas

De atlas is niet bedoeld om te bepalen hoe het nu verder moet met de gemeente Staphorst. Daarvoor zijn de hiervoor genoemde nota's, plannen en de structuurvisie voor de kernen bedoeld. De atlas laat vooral zien vanuit welke landschappelijke en stedenbouwkundige kwaliteiten aan de toekomst gewerkt kan worden. Daarvoor wordt eerst een abstract kaartbeeld van het gehele gemeentelijk grondgebied gemaakt. Deze kaart bestaat uit drie lagen: de landschappelijke vlakken, de infrastructurele lijnen en de verschillende nederzettingen. Vervolgens wordt voor elk van de kernen een globaal structuurbeeld geschetst dat ook weer bestaat uit vlakken, lijnen en punten. Dat zijn achtereenvolgens de buurten, wegen en bijzondere gebouwen. Deze kaarten bij elkaar vormen het ruimtelijk raamwerk en zijn nodig als ondergrond voor de welstandskaat. Daarmee corresponderend wordt het welstandsbeleid geformuleerd, uitgaande van de eerder door SVP ontwikkelde systematiek.

Uit de atlas kunnen desgewenst tal van kaarten worden afgeleid, bijvoorbeeld een structuurkaart als onderdeel van een structuurvisie, een ontwikkelingskaart met alle plannen in

voorbereiding, een functiekaart voor de gehele gemeente, een cultuurhistorische kaart als onderdeel van het monumentenbeleid, een reclamebeleidkaart voor zichtlocaties en als eerste natuurlijk de welstandskaat als vervanger van de welstandsnota. Het was deze laatste vraag, die de aanleiding vormde voor de Ruimtelijke Atlas.

Welstandskaat

Een welstandskaat is het meest eenvoudige middel om het welstandsbeleid vorm te geven: een overzicht waar wel en waar geen welstandsbeleid van toepassing is. De keuze hiervoor wordt gemotiveerd vanuit het ruimtelijk raamwerk en andere kwaliteiten, die in de Ruimtelijke Atlas worden genoemd. Tijdrovende gebiedsbeschrijvingen zijn niet meer nodig, het welstandsbeleid krijgt een algemene onderbouwing op structuurniveau. Welstand wordt op deze manier een kwestie van keuzes op hoofdlijnen als onderdeel van het ruimtelijk beleid. Dat is ook wat de gemeente Staphorst voor ogen staat: transparantie voor de burger en minder bureaucratische rompslomp.

Ruimtelijke Atlas

Inhoud Ruimtelijke Atlas

Karakteristiek van de gemeente	13	Infrastructurale lijnen	25
Ligging en begrenzing	13	Waterwegen	25
Beschermd dorpsgezicht	13	Landwegen	25
Splitsing van boerderijen	13	De Diek/Postweg/Oude Rijksweg/	
Staphorster boerderij	13	Rijksstraatweg/Gemeenteweg	25
Lokale cultuur	13	Dwarswegen	25
Identiteit	14	Rijksweg A28	25
		Spoorlijn	27
		Infrastructurale laag	27
Ontstaansgeschiedenis	15	Nederzettingenpatroon	29
Hoog en droog	15	De eerste nederzettingen	29
Ontginning van het veen	15	Drie kerkdorpen, vier buurtschappen	29
Ontstaan van het slagenlandschap	15	Dorpsuitbreidingen	29
Richtingveranderingen	15	Bedrijventerreinen	31
Olde en Nije Dijck	17	Bebouwingslinten	31
Reestdal	17	Bebouwingslaag	31
		Nederzettingen nu en straks	33
Historie in kaarten	19	Inzoomen	33
Organische groei	19	'De Streek'	34
Eerste topografische kaart uit 1850	19	IJhorst	37
De kaart uit omstreeks 1900	19	Halfweg	38
De laatste topografische kaart uit 2000	19	Punthorst	39
Luchtfoto gemeente Staphorst nu	19	Hamingen	41
		Slingenberg	41
Landschappelijke vlakken	21	Ruimtelijk raamwerk	43
Landschapstypen	21	Drie lagen	43
Oeverlanden Meppeler Diep	21	Vlakken	43
Slagenlandschap de Olde Maten	21	Lijnen	43
Open slagenlandschap	21	Punten	44
Houtsingellandschap De Streek	23	Ontwikkelingstendens	44
Jonge ontginningenlandschap	23		
Bos- en heidelandschap	23		
Beekdallandschap Reest	23		
Landschappelijke laag	23		

Karakteristiek van de gemeente

Ligging en begrenzing

De gemeente Staphorst is een uitgestrekte platelandsgemeente gelegen in de provincie Overijssel, tussen de provinciehoofdplaats Zwolle en de grens met Drenthe. De westkant grenst aan de Holtrustweg, Stadswijk en het Meppeler Diep, de noordkant aan de stad Meppel en het riviertje de Reest, de oostkant aan de Keppelweg en de zuidkant aan de Beentjesgraven, de provincialeweg N377, de Dedemsvaart en de Hasselterweg. Aan drie zijden speelt water een rol als grens van het gemeentelijk grondgebied.

Staphorst wordt begrensd door de volgende gemeenten, met de wijzers van de klok mee: Steenwijkerland, Meppel, De Wolden, Hardenberg, Dalfsen, Zwolle en Zwartewaterland. De gemeente heeft een oppervlakte van 13.000 ha. Het aantal inwoners bedraagt ruim 16.100. Zo'n 35% van de bevolking is jonger dan 20 jaar, waardoor Staphorst een van de jongste gemeenten van Nederland is. Onder de gemeente Staphorst vallen de dorpen Staphorst, Rouveen, IJhorst en Punthorst en de buurtschappen Halfweg, Hamingen en Slingenberg.

De gemeente Staphorst is in haar huidige vorm nog door Napoleon ingesteld als de 'maire Hasselterambt' en omvat het grondgebied van de voormalige schoutambten Staphorst, IJhorst en Rouveen. In 1818 werd de naam Hasselterambt gewijzigd in gemeente Staphorst. De eerste vergadering van de 'municipale raad', later de gemeenteraad genoemd, vond plaats op 14 april 1811. Op enkele kleine grenscorrecties na is de gemeente Staphorst in de 200 jaar sinds 1811 in stand gebleven, dit in tegenstelling tot veel andere gemeenten in Nederland.

Beschermd dorpsgezicht

Het Streekdorp Staphorst/Rouveen is vanwege de historische structuur, het bijzondere bebouwingspatroon en de historisch waardevolle bebouwing aangewezen als beschermd dorpsgezicht. Vanwege de verspringingen in de perceelsgrenzen is de begrenzing van het dorpsgezicht vastgesteld op circa 250 meter aan weerszijden van de Oude Rijksweg en de Gemeenteweg. Het beschermd dorpsgezicht is een ruimtelijke eenheid en omvat daarom naast de historische waardevolle bebouwing ook erfbeplanting, erfscheidingen en bijgebouwen. Vooral de bouwtechnische kwaliteit van de bouwkundige monumenten is goed, aangezien hier optimaal gebruik is gemaakt van de vanaf begin jaren 80 geboden subsidieregelingen.

Splitsing van boerderijen

De gemeente Staphorst huisvest veel agrarische bebouwing in zowel Staphorst, Rouveen als IJhorst. Omdat de agrarische wereld de laatste jaren steeds meer onder druk komt te staan door de markt, hoge kwaliteitseisen en aanscherping van de regelgeving op het gebied van milieu en dierenwelzijn worden veranderingen in de bedrijfsstructuur noodzakelijk. Veel boeren hebben de laatste jaren gekozen voor bedrijfsbeëindiging of verplaatsing naar het buitengebied, met als gevolg leegstaande boerderijen in Staphorst en Rouveen. Om deze leegstand en verval tegen te gaan worden de boerderijen op dit moment regelmatig gesplitst in meerdere wooneenheden. Op deze manier blijft het beeld van Staphorst globaal intact, hoewel de verandering van een boerenhoeve naar één of meer woningen natuurlijk wel zichtbaar is.

Staphorster boerderij

De boerderijen in Staphorst en Rouveen zijn van het type hallehuis met zijbaanders en hebben een lange smalle plattegrond. Vaak staan meerdere boerderijen achter elkaar, ontsloten door een gemeenschappelijk pad, de steeg. De voorgevel van het hallehuis is asymmetrisch ingedeeld met een even aantal raamassen, waardoor de voordeur asymmetrisch in de gevel staat. De kap bestaat uit een zadeldak met vroeger een houten topgevel maar tegenwoordig vaak een wolfseind. De dakbedekking bestaat vooral uit riet, maar in later gedateerde boerderijen worden er ook pannen gebruikt. Kenmerkend aan de boerderij zijn een houten schoorsteen en raamkozijnen met richels en roedes.

Het bedrijfsdeel was oorspronkelijk van hout en bestond uit twee enorme hooivakken met direct achter het woongedeelte de potstal. Tegenwoordig is het achterhuis meestal van baksteen en worden veel hooivakken gebruikt voor vee-stalling. Op het erf staan diverse bijgebouwen, zoals een zandhok, buiten- en binnenhok voor de kippen, turfhok met wagenberging en een aparte schapen en varkensstal. Kenmerkend zijn de Staphorster kleuren blauw en groen die voor kozijnen, luiken, trasraam, smetrand, hekwerk en melkrek worden gebruikt. In het zuiden van Rouveen worden vooral de kleuren grijs en donkergroen gebruikt.

Lokale cultuur

Staphorst is dus niet alleen bekend vanwege haar kleurige streekdracht maar ook door het opvallend uitbundige kleurgebruik van haar boerderijen. Sommige kleuren komen zowel voor in de traditionele kleding als in onderde-

len van de bebouwing. Het felle blauw van de smetrand of het trasraam langs de onderzijde van gevels, de raamdorpels en de cassettes van raamluiken is van eenzelfde helderheid als van de breisels en linten en het borduur- en stipwerk van de vrouwenkleding. Het harde 'Staphorster groen' wordt echter alleen op het houtwerk toegepast zoals de voordeuren en luiken. Ook de tuinhekjes en melk- en klompenrekken ontkomen sinds het eind van de 19e eeuw niet aan een bonte verfbeurt.

Hoewel de streekdracht qua vorm teruggaat tot de 16e eeuw, heeft de kleding in de loop der eeuwen wel degelijk veranderingen ondergaan. Dat geldt ook voor het kleurgebruik op en in het huis. In de 19e eeuw hadden de Staphorsters voor het woongedeelte een voorkeur voor ossenbloedrood, een rode kleur met bruine tint. Rond 1900 kwam de imitatie van notenhout in zwang. Daarvoor werd een okergele kleur als ondergrond gebruikt met daarin een bruine nerf van gebrande sienna. Verder had men een voorkeur voor ultramarijn blauw, Staphorster groen en puur wit. In de 19e eeuw werd gesproken van zink-wit en van Persianer en Pruisisch blauw. Van de buitengevels is het oorspronkelijke rood vrijwel geheel verdwenen maar de omslagdoek heeft haar zachtrode kleur behouden.

Identiteit

De dorpen en landschappen in de gemeente Staphorst zijn nauw met elkaar verweven en vormen na eeuwen nog steeds een samenhangend geheel. Dat geldt zowel voor het kunstmatige Staphorst/Rouveen als het natuurlijke Reestdal met IJhorst. De cultuurhistorische waarde is zeer groot en wordt in ons land ook

algemeen erkend, misschien wel vooral door mensen van buiten de gemeente. Hoewel bijvoorbeeld minder toeristisch dan Marken en minder commercieel dan Spakenburg heeft Staphorst een naam hoog te houden als het gaat om een sterke lokale gemeenschap met een levende traditie.

Tegelijkertijd is Staphorst een moderne gemeente waar agrarische activiteiten deels plaats maken voor industriële bedrijvigheid. Met beide andere voorbeelden heeft Staphorst een hardwerkende bevolking gemeen en de sterke behoefte om zaken op eigen wijze te regelen. De vraag hoe eigentijdse ontwikkelingen kunnen plaatsvinden in een historische context dient zich voortdurend aan en wordt soms als lastig ervaren. De geschiedenis moet niet gaan knellen maar de waan van de dag moet evenmin vernielen wat in eeuwen is opgebouwd, Staphorst is niet de enige gemeente waar historische bebouwing nieuwe functies krijgt. Het vraagstuk is hier wel wat ingewikkelder dan in historische binnensteden omdat het aantal monumenten relatief hoog is ten opzichte van het aantal inwoners en de economische veranderingen in de agrarische sector snel gaan. Ontwikkeling en behoud kunnen elkaar echter wel degelijk versterken, zolang maar niet te krampachtig met het historisch erfgoed wordt omgegaan en ook vernieuwing als zinvol wordt gezien. Het mooie van Staphorst is dat het geen openluchtmuseum is maar een plek waar gewoond en gewerkt, gerecreëerd en gekerkt wordt. Deze welstandsnota wordt zo opgezet dat er meer ruimte ontstaat voor initiatieven vanuit de bevolking, zonder het belang van cultuurhistorie en landschap geweld aan te doen.

Ontstaansgeschiedenis

Hoog en droog

De karakteristieke structuur van Staphorst en Rouveen is terug te voeren op hun bijzondere ontstaansgeschiedenis. Waar nu het langgestrekte lintdorp ligt, bevond zich in de vroege middeleeuwen een metersdik hoogveenpakket. Deze bult werd aan de west- en noordzijde begrensd door de beekdalen van de Gene (nu het Zwarte Water), de Sethe (nu het Meppeler Diep) en het riviertje de Reest. Het veenpakket werd in oostelijke richting dunner. Daar lag het zand dicht onder het oppervlak.

Ontginning van het veen

De oudste bewoningsplaatsen in de gemeente bevonden zich op hoger gelegen gronden langs de beken. Op de oeverwallen, rivierduinen en dekzandruggen langs de beekdalen lagen vroege nederzettingen zoals Hesselingen, Hamingen, Baarlo, Heuvenstede en Ten Velde. De bewoners van deze dorpen hadden al kleine gedeeltes van het veengebied in gebruik. Rond het jaar 1000 kreeg de Bisschop van Utrecht zeggenschap over grote delen van Drenthe en Overijssel. Onder regie van dit Bisdom is omstreeks 1180 voortvarend begonnen met een meer stelselmatige ontginning van het veen. Dit gebeurde vanaf 1233 vanuit het klooster Marienberg, oftewel Zwartewatersklooster. Van hieruit werden langs 'De Wijk', de ontginningsas op de oeverwal langs het Meppeler Diep, meerdere boerderijen gesticht. Zo werd ten behoeve van het kloosterleven het eerste veen in slagen afgegraven en ontwaterd. Vanwege het hoge waterpeil moesten de kavels heel smal zijn om het water voldoende snel af te kunnen voeren.

Ontstaan van het slagenlandschap

Geleidelijk werd het gehele gebied langs de oeverwal verdeeld in 'slagen', van elkaar gescheiden door kades en watergangen, de zogenoemde 'zijdwendes' die het zure veenwater af moesten voeren. Na ontginning werd het land in gebruik genomen als bouwland voor rogge en graan. Als gevolg van de waterafvoer begon het veen echter in te klinken waardoor het maaiveld ging dalen en vervolgens weer vernatting optrad. Dan moest men weer van voren af aan beginnen aan de volgende slag. Zo schoof men bij de ontginning van het veen steeds verder oostwaarts, werden nieuwe akkers aangelegd terwijl het natte land in gebruik werd genomen als weide- en hooiland. Dit proces herhaalde zich verschillende malen en had tot gevolg dat ook de destijds nog houten huizen enkele malen werden verplaatst. Deze dorpsverplaatsingen vonden zowel aan de Rouveense als Staphorster zijde meerdere malen plaats.

Richtingveranderingen

Aanvankelijk ontwikkelden de slagen zich onafhankelijk van elkaar. Omdat de slagen vanwege de gebogen ontginningsas steeds dichterbij elkaar kwamen werd onderlinge afstemming noodzakelijk. Door de beperkte ruimte moesten de percelen voortdurend smaller worden en de ontginningsrichtingen diverse malen worden aangepast. Dat is nog te zien aan de knikken in de verkaveling. Een dergelijke hoekverdraaiing in de perceelsrichting vond altijd plaats ter hoogte van een leidijk. Een gezamenlijke richtingverandering verloopt het beste wanneer de leidijken in één lijn liggen. Daardoor gingen de

afzonderlijke leidijken in de loop der tijd steeds meer een gesloten front vormen.

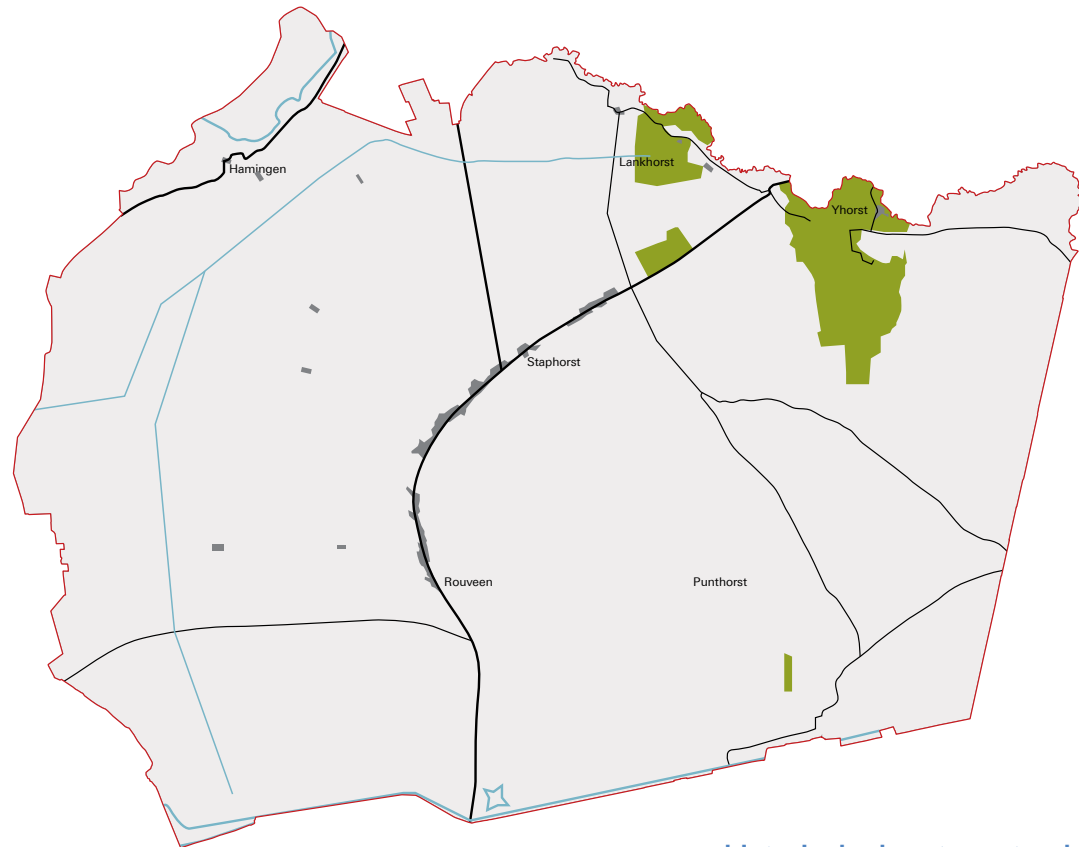
Olde en Nije Dijck

Op een gegeven moment zijn de leidijken van Rouveen en Staphorst samengevoegd tot een doorgaand lint, de 'Olde Dijck', de voorloper van het huidige lint dat tegen het eind van de 16e eeuw is ontstaan. Met het bereiken van de 'Nije Dijck' komt een eind aan het steeds verder opschuiven van de dorpen. Het lint ligt nu op een stevige, zandige ondergrond waardoor verplaatsing niet meer nodig is. De ontginning gaat wel verder over de dekzanden van de toenmalige Staphorster Esch. Als gezamenlijk richtpunt wordt een plek ver in het veen gekozen, de Punt, gelegen in de Puntlanden oostelijk van Punthorst. De percelen worden naar het zuidoosten toe steeds smaller en maken vooral bij Rouveen een sterke kromming. Als laatste leidijk wordt de 'Staten Leidijk' aangelegd die tegenwoordig gewoon Leidijk wordt genoemd.

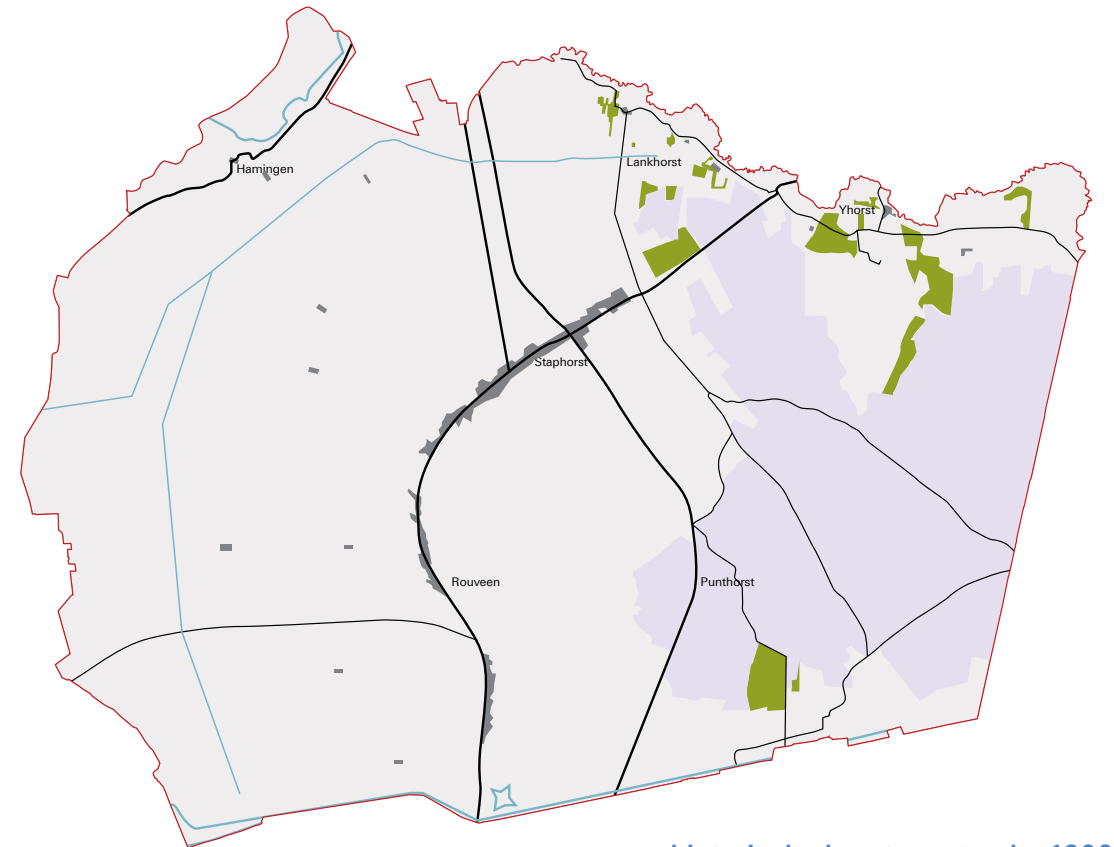
Reestdal

Tegenover de dorpsverplaatsingen in het veen staat de relatieve rust van het Reestdal. Na de ijstijd sneed het water hier een weg door de zandgronden en langs het riviertje ontstond plantengroei. Zo groeide door de eeuwen heen een dik veenpakket op de oevers van de Reest. Men vestigde zich op de ruggen, ontgon gedeeltelijk het veen en bedreef kleinschalige

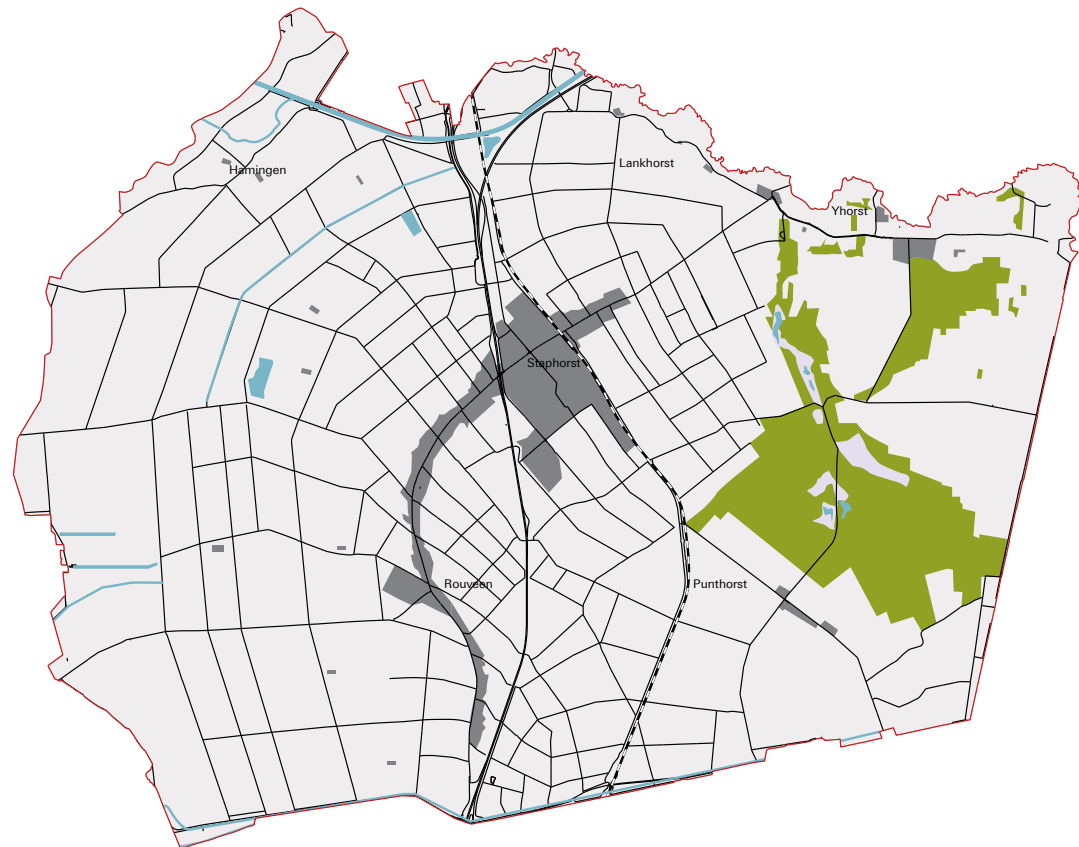
veeteelt en landbouw. Door de hoogteverschillen en de zwaar beplante randen ontstond een kleinschalig en gevarieerd landschap dat in de loop der eeuwen nauwelijks veranderd is. De boerderijen werden vooral rondom de essen gesitueerd op de hoogste dekzandkoppen aan de randen van het beekdal. De boerenerven bepalen daardoor het beeld van het beekdallandschap, dat ligt ingeklemd tussen wegen op de hoge oevers. Hier ligt ook het dorp IJhorst, voor het eerst genoemd in een akte uit het jaar 1176. Hierin wordt gesproken van vijf hoeven langs de Reste (Reest) en laat de Bisschop van Utrecht weten dat hij de belasting opbrengsten schenkt aan het klooster van Dickninge, westelijk van het dorp. Uit een akte uit 1217 blijkt dat twee van deze hoeven, Bugenigge (Beugelen) en de Esphorst (de Respers) in het bezit waren van de Ruiner monniken. In die tijd was IJhorst overigens nog niet met Staphorst verenigd omdat het zijn eigen 'sworen' (rechters of scholtussen) bezat. In de 14e eeuw wordt er al gesproken over zestien volle erven langs de Reest. Het riviertje vormt sinds eeuwen ook een natuurlijke gemeentegrens.

historische kaart omstreeks 1850

historische kaart omstreeks 1900

kaart omstreeks 2000

luchtfoto (Google) rond 2010

Historie in kaarten

Historische kaarten Ontstaansgeschiedenis

- bebouwing
- bos
- heide
- water
- wegen

Organische groei

Een blik op de topografische kaarten van de afgelopen eeuwen laat zien dat Nederland en ook Staphorst sterk veranderd is, hoewel de grootste transformaties hier al voor de 17e eeuw hebben plaatsgevonden. Evenals in bijvoorbeeld de polders, droogmakerijen en veenkoloniën is het landschap hier door mensen gemaakt maar de veranderingen zijn hier eerder en veel geleidelijker, meer organisch verlopen.

De spoorlijnen en later de autosnelwegen volgden echter hun eigen dynamiek, los van de landschappelijke ondergrond. Bovendien zijn de laatste decennia ook in Staphorst de ruimtelijke transformaties planmatiger en ingrijpender geworden. Verstedelijkingsprocessen hebben hun intrede gedaan in het dorp Staphorst.

Eerste topografische kaart uit 1850

In de 17e eeuw is de Diek op haar huidige plek aangeland. Dat is ook ongeveer de situatie halverwege de 19e eeuw, zoals die zichtbaar is op de eerste topografische kaart van ons land. De ontginningen oostelijk van de Diek zijn nog bescheiden van omvang, het grootste deel bestaat nog steeds uit de Staphorster Esch. Eigenlijk is

er in twee eeuwen niet veel gebeurd.

De kaart uit omstreeks 1900

Zo'n halve eeuw later zijn de nederzettingen nog niet veel gegroeid maar is de ontginning van de Staphorster Esch verder voortgegaan. De belangrijkste verandering is de aanleg van de spoorlijn tussen Zwolle en Groningen. Bij Staphorst volgt het tracé de verkavelingsrichting, de spoorlijn maakt hierdoor zelfs een lichte knik. Ter hoogte van de Staten Leijdijk maakt het tracé tweemaal een bocht, waardoor de kavels bij Rouveen min of meer haaks worden gekruist. Zuidelijk van de kruising met de Diek heeft Staphorst lange tijd een eigen station gehad. Ook ter hoogte van de kruising met de voormalige stoomtram langs de Dedemsvaart had de gemeente een gecombineerd station van tram- en spoorlijn.

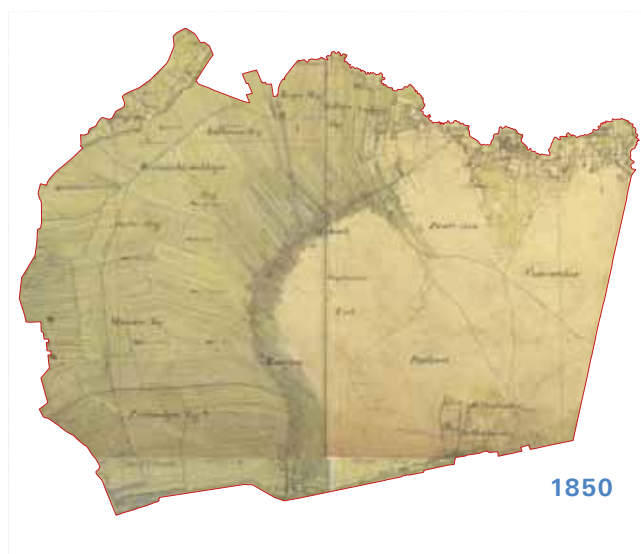
De laatste topografische kaart uit 2000

Een eeuw verder is de Staphorster Esch geheel verdwenen. Het meeste land ter weerszijden van de Diek is nu in cultuur gebracht. Een deel is natuurgebied geworden door de aanplant van bomen en het inpassen van enkele heidevelden. Een belangrijke ingreep is de rijksweg A28

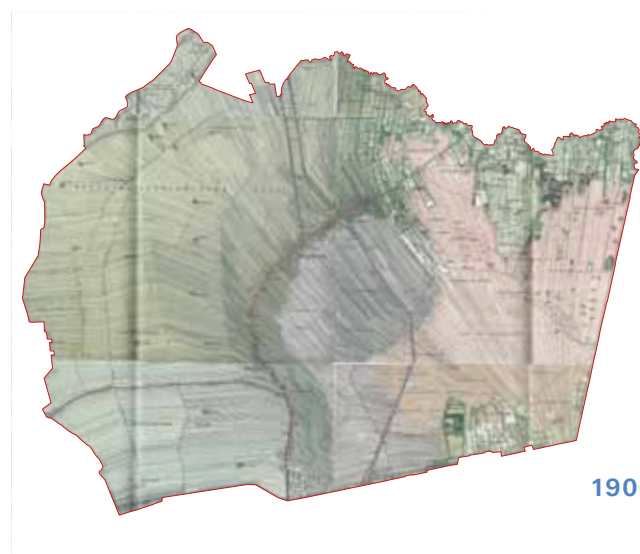
die in tegenstelling tot de spoorlijn niet meer werd afgestemd op de kavelrichtingen maar een eigen tracé volgt. Alleen ten noorden van Staphorst loopt de A28 over een deel van de vroegere Zwolsche Weg naar Meppel. Als gevolg van dit tracé is ook de doorsnijding van de Diek ontstaan. De ongelijkvloerse kruising met brede van geluidschermen voorziene viaducten vormt een forse ruimtelijke barrière in het bebouwingslint.

Luchtfoto gemeente Staphorst nu

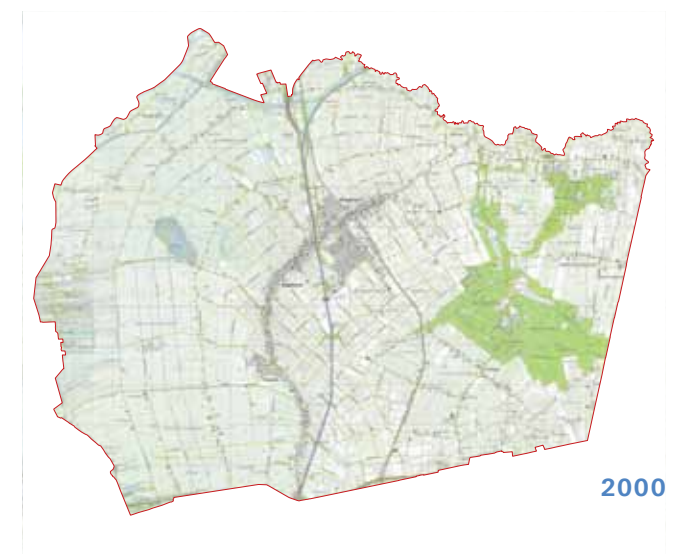
Wat op de topografische kaart ook al zichtbaar was is de verstedelijking van het bebouwingslint. Na eeuwen van verdichting door boerderijen dichter bij elkaar en in verschillende tranches achter elkaar te bouwen, hebben zowel Staphorst als Rouveen en in mindere mate IJhorst hun eigen uitbreidingswijken gekregen. Hierbij is de landschappelijke structuur losgelaten waardoor de verschillende woonbuurten niet meer karakteristiek voor Staphorst zijn. Ook de beide bedrijventerreinen zijn voorbeelden van verstedelijking in een dorpse omgeving.

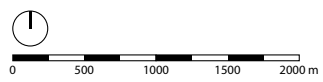
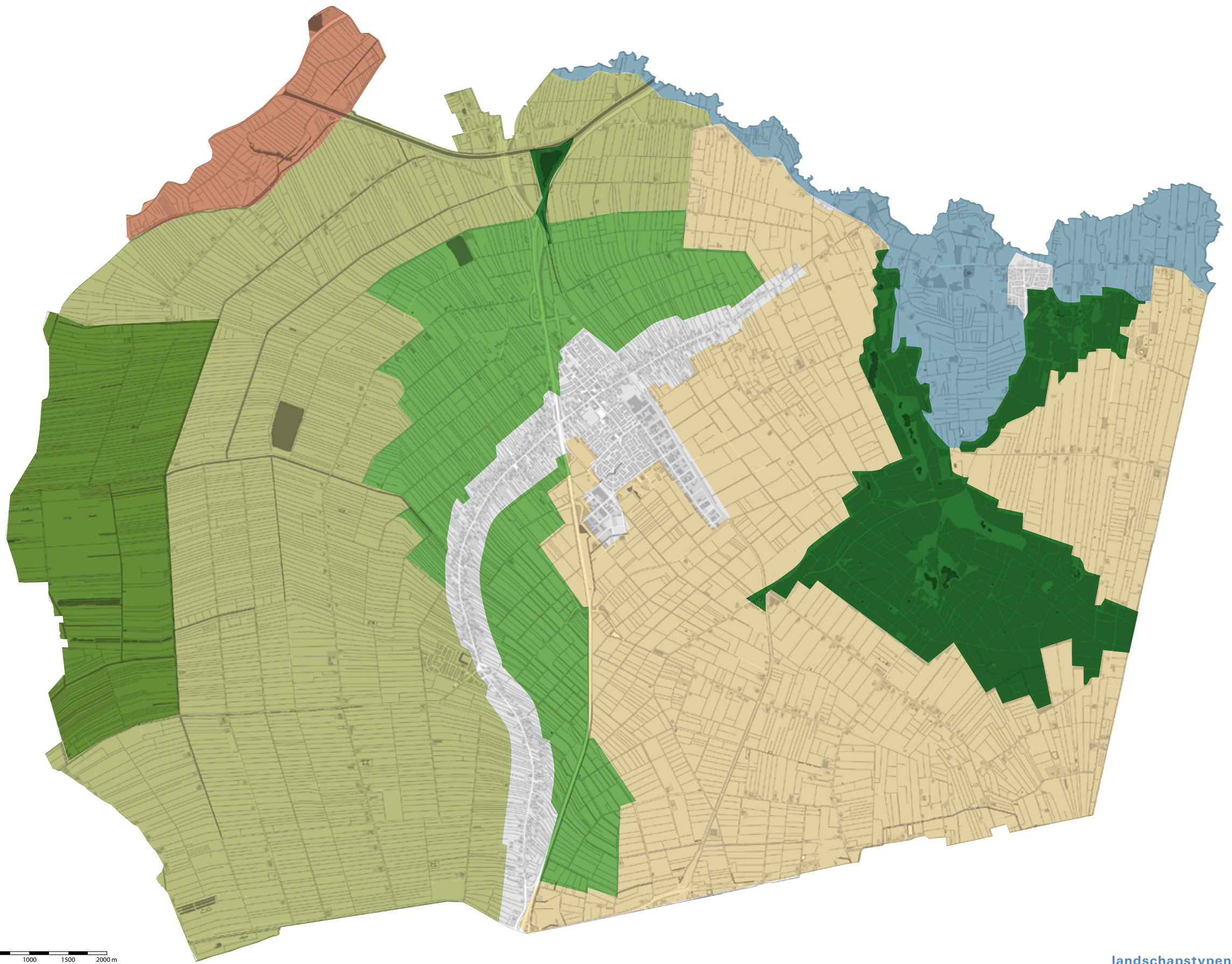
1850

1900

2000

landschapstypen

Landschappelijke vlakken

Landschapstypen

Op basis van de geomorfologie, de ontginningsgeschiedenis, de huidige ruimtelijke samenhang en zichtbare kenmerken zijn in het Landschapsplan Staphorst zeven landschapstypen onderscheiden. Het zijn de oeverlanden Meppelerdiep, het slagenlandschap Olde Maten, het open slagenlandschap, het houtsingellandschap De Streek, het jonge ontginningslandschap, het bos- en heidelandschap en het beekdallandschap Reest.

Bepalend voor de indeling zijn de aard en groepering van de bebouwing, het beplantingspatroon, de verkaveling, het bodemgebruik, de maat en begrenzing van de ruimte, het reliëf, het patroon van de wegen en waterlopen en de beeldkwaliteit. De huidige landschapsstructuur hangt nog steeds sterk samen met de historische ontstaansgeschiedenis. Daarom zijn de onderlinge verschillen vaak nog goed herkenbaar.

Opvallend is dat de rand van het laagveengebied niet overeenkomt met de rand van het slagenlandschap. Ter hoogte van Rouveen ligt in noordzuid richting de scheidslijn van zand en veen in de ondergrond. De gerende slagenver-kaveling buigt met het Zwarte Water en Meppeler Diep mee en loopt ook op het zand door. Dit is goed zichtbaar in de wegbeplanting binnen het slagenlandschap. Op het veen is vrijwel geen wegbeplanting aanwezig, op het zand zijn de wegen in het slagenlandschap wel voorzien van een laanbeplanting. De overgang tussen veen en zand is ook zichtbaar in het houtsingellandschap. In de omgeving van Rouveen bestaat het sortiment voornamelijk uit els, in de omgeving van Staphorst komt ook eik voor.

Oeverlanden Meppeler Diep

De oeverlanden liggen tussen het Meppeler Diep en de Stadswijk, de gracht tussen Zwartewaterklooster en Meppel. De gronden liggen hoger dan hun omgeving en worden omringd door dijken. Alleen de dijk langs het Meppeler Diep heeft een waterkerende functie. Het gebied is vanouds een bewoningsplaats, zoals blijkt uit het op een rivierduin gelegen gehucht Hamingen en de huisterp Olde Staphorst. Het gebied wordt doorsneden door de Hoogeveensche Vaart, waardoor het noordelijk deel nogal geïsoleerd is komen te liggen.

Slagenlandschap de Olde Maten

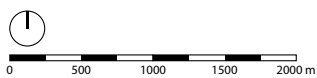
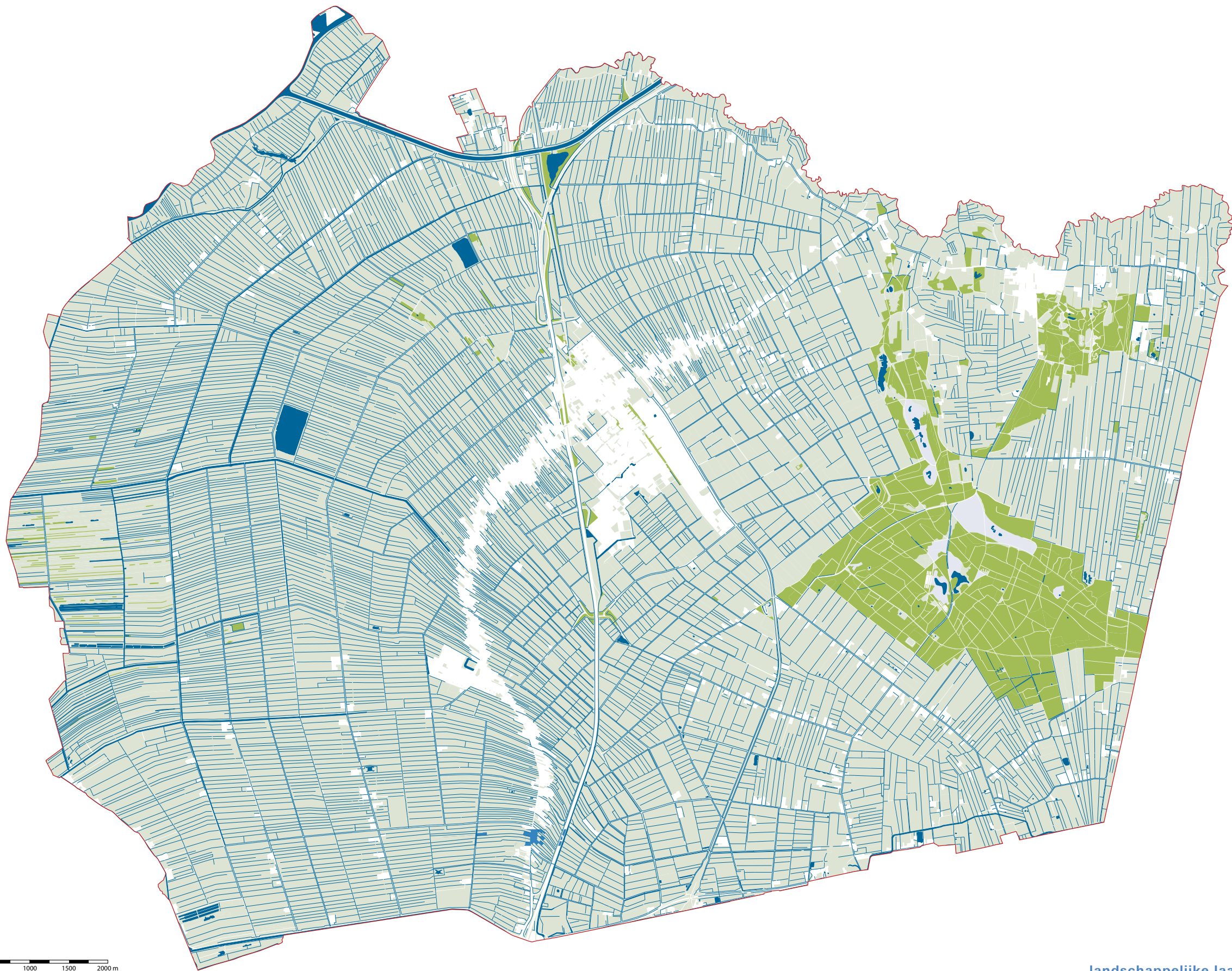
Dit is een karakteristiek slagenlandschap met smalle, zeer langgerekte percelen. Het bevindt zich tussen de Stadswijk en de Rechterensgracht en onderscheidt zich van het aangrenzende open slagenlandschap door de vele elzensingels en wilgen langs trekgraten. Aan de rand net buiten de gemeentegrens ligt op een rivierduin Zwartewatersklooster met haar karakteristieke bebouwing. In het gebied zelf komt alleen langs enkele wegen enige verspreide bebouwing voor.

Open slagenlandschap

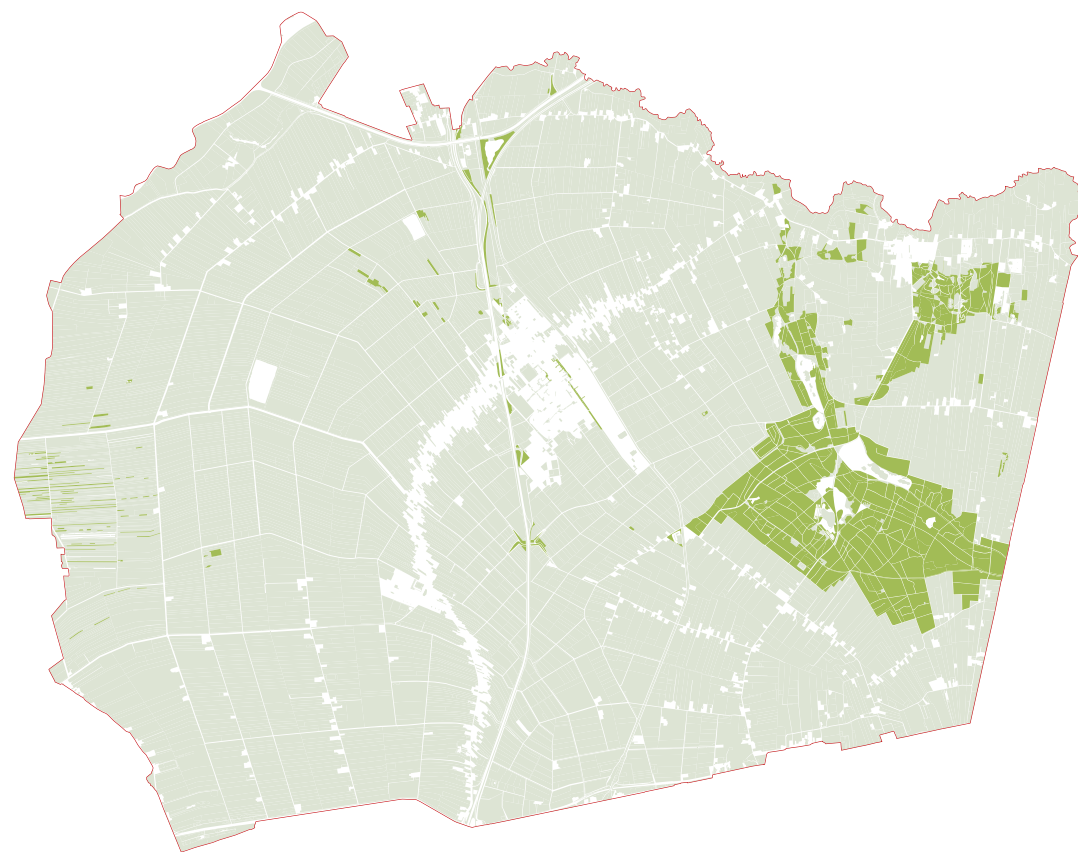
Het slagenlandschap omvat het grootste deel van de gemeente westelijk en noordelijk van De Streek. Dit soort laagveenontginningslandschap kenmerken zich door smalle en lange kavels. Karakteristiek voor Staphorst en Rouveen zijn de knikken in de verkaveling als gevolg van de elkaar opvolgende ontginningsstadiën. Daardoor kwamen de sloten in oostelijke richting steeds dicht bij elkaar en ontstonden wigvormige kavels. Het gebied wordt doorsneden door historische dwarswe-

Landschapstypen

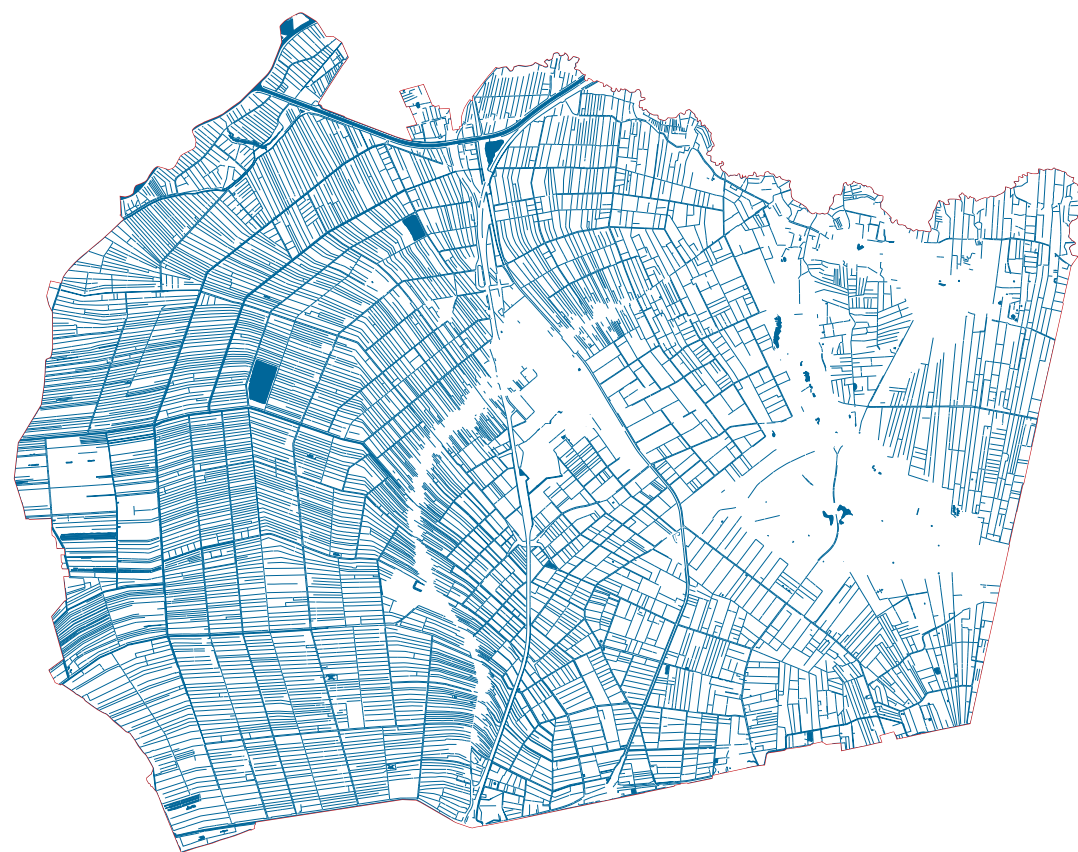
- Oeverlanden Meppelerdiep
- Slagenlandschap Olde Maten
- Open slagenlandschap
- Houtsingellandschap De Streek
- Jonge ontginningslandschap
- Bos- en heidelandschap
- Beekdallandschap Reest

landschappelijke laag

bos

water

gen en op verschillende plekken liggen nog restanten van vroegere ontginningsassen.

Houtsingellandschap De Streek

Dit landschap bestaat uit de boerderijlinten aan beide kanten van De Diek en de aangrenzende houtsingels. Deze elzensingels volgen de steeds dichterbij elkaar komende kavelgrenzen en de eikenlanen de historische dwarswegen. Door de houtopstanden vindt een geleidelijke overgang plaats van de besloten boerderijerven naar de open landschappen ter weerszijden van de laatste ontginningsas. De boerderijen liggen vlak naast en in meerdere lagen achter elkaar.

Jonge ontginningenlandschap

Het jonge ontginningenlandschap omvat het grootste deel van de gemeente oostelijk en zuidelijk van De Streek. Tot de jaren 20 en 30 van de vorige eeuw bestond dit gebied nog grotendeels uit woeste heiden met een dunne laag hoogveen. Veel Staphorsters hadden hier een smal kavel voor eigen turfwinning. In de jaren 20 startte de N.V. Ontginningsmaatschappij Overijssel in het kader van een werklozenproject met ontginning van de Staphorster Esch, die ook wel de Staphorster Maten werden genoemd. Hierdoor ontstond een rationele structuur van open blokken met beplante wegen, uitstekend geschikt voor agrarisch gebruik. In dit tijd kwam ook het buurtschap Punthorst op, min of meer op de plek waar de schegvormige kavels in een punt bij elkaar komen.

Bos- en heidelandschap

De Witte Bergen zuidelijk van IJhorst is een natuurlijk bos dat vanaf omstreeks 1900 is ontstaan. Het Staphorster Bos is een ontginningsbos dat tussen 1930 en 1940 is aangeplant op de hogere en slechtere gronden. De huidige Boswachterij Staphorst is dus ook het

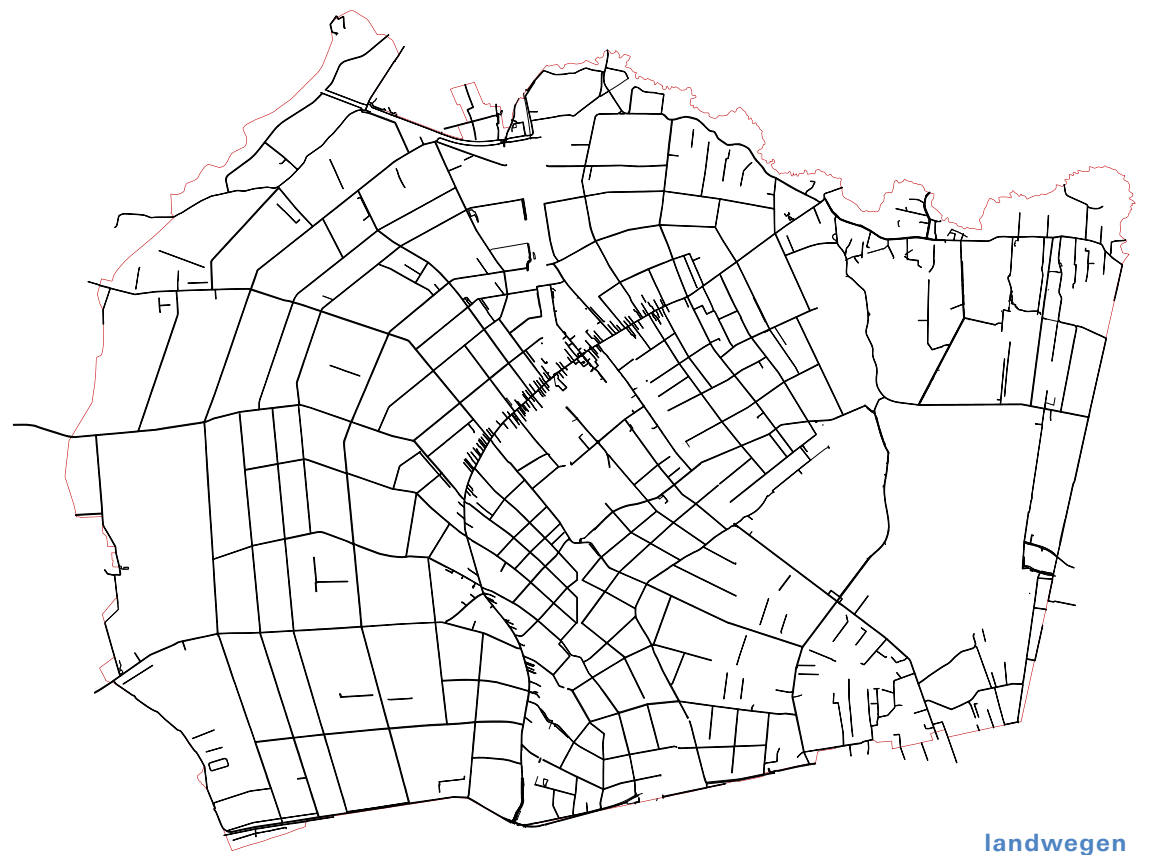
resultaat van een werklozenproject. Het bestaat voornamelijk uit naaldhout en daartussen uitgespaarde heidevelden en restanten van enkele vennen. Langs de bosranden komt ook op meerdere plekken loofhout voor.

Beekdallandschap Reest

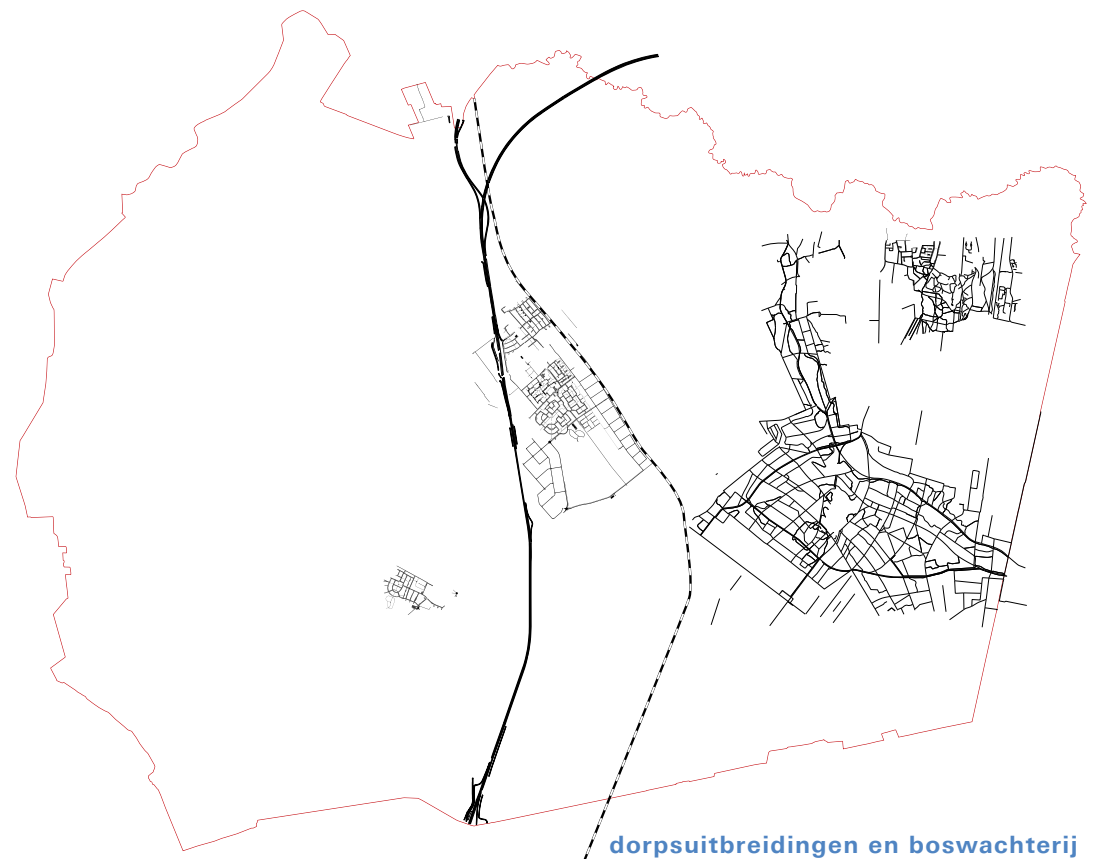
Het Reestdallandschap heeft in de loop der eeuwen betrekkelijk weinig veranderingen ondergaan. Wel kent het beekdal van oudsher enkele karakteristieke verschillen. De bovenloop van de meanderende Reest kenmerkt zich door open heideontginningen, een sober landschap en eenvoudige erven. De middenloop bestaat voornamelijk uit oude ontginningen met de meer verspreide erven en voornamere boerenhoeven. In de benedenloop bevinden zich de beekdalgronden met veel bosbeplanting en landgoederen. Het beekdal is nog steeds een kleinschalig landschap met een grillig kavelpatroon. Alleen de hogere delen zijn bebouwd en de wegen lopen parallel langs de beek met enkele haakse doorsteken over de beek heen. Het landschap kenmerkt zich door kleine bospercelen, bouwland op hogere dekzandkoppen, essen op de oeverwallen, boomgaarden en fruitbomen.

Landschappelijke laag

Het buitengebied in de gemeente Staphorst kent dus meerdere landschapstypen, variërend van open in het slagenlandschap tot gesloten in de Boswachterij Staphorst en van vlak in de oeverlanden tot glooiend in het beekdal. De laatste woeste gronden bevinden zich opvallend genoeg in het kunstmatig aangelegde maar intussen volwassen bosgebied. De dynamische ontwikkeling van het landschap sinds de middeleeuwen is dan ook min of meer voltooid. Delen van de voormalige ontginningen zoals de Olde Maten hebben nu zelfs de status van natuurgebied gekregen.

landwegen

dorpsuitbreidingen en boswachterij

Infrastructurele lijnen

Waterwegen

De zuidoever van het oorspronkelijke Meppeler Diep tussen Zwartewater en Meppel, De Wijk, vormde de eerste ontginningsas van Staphorst en Rouveen. De naam Meppeler Diep is in gebruik sinds 1770, voor die tijd werd dit water De Sethe genoemd. De huidige loop van het Meppeler Diep is in 1860 gegraven.

Het andere belangrijke water in de gemeente is de Reest, waarvan de omgeving al in 1176 bewoond was. Om de gronden zuidelijk van het riviertje tegen overstroming te beschermen, was er omstreeks 1313 ook een waterkering aanwezig en in 1398 was er zelfs sprake van een dam. Lange tijd werd de Reest ook bevaren, vermoedelijk is daaraan een einde gekomen met de aanleg van de lage spoorbrug in 1869.

Langs beide waterwegen werden na 1649 wegen aangelegd, de nog steeds bestaande Stouwe. Vanaf 1775 liep deze route ook door tot Lankhorst. Rond 1780 werd de Stouwe verhoogd tot de huidige dijkweg.

Landwegen

Doorgaande wegen waren belangrijk in een van oorsprong moerassig gebied. Al in 1282 werd tussen Hasselt en De Wijk en verder naar Ruinen dwars door het veen een weg aangelegd. Met de verdere ontginning van het veen en het opschuiven van de dorpen schoof ook de weg mee.

In 1443 volgde de nog steeds bestaande Stads- weg tussen Hasselt en Rouveen, ook wel de Tolweg of Venneweg genoemd. Deze weg werd evenwijdig aan de slagenverkaveling uitgezet en hoefde dus later niet verplaatst te worden. Zowel de legers van Prins Maurits, de Hertog van Alva als de Bisschop van Munster zijn

over deze weg getrokken. De eveneens nog bestaande Reggersweg tussen Staphorst en Meppel werd in 1771 aangelegd. Zo ontstond geleidelijk een doorgaande route naar het noorden. Omstreeks 1828-1829 volgde een meer rechtstreeks tracé naar Meppel maar dat is door reconstructie van de Rijkswegen 32 en 37 vrijwel verdwenen.

De Diek/Postweg/Oude Rijksweg/Rijks- straatweg/Gemeenteweg

De Rijksweg is aanvankelijk een aaneenschakeling van verschillende ontginningsbases. Met de verdere ontginning richting Punthorst en de groei van de bevolking gaat de Diek een steeds belangrijkere rol spelen in de ontsluiting van het gebied en worden ook verbindingen met de omgeving gelegd, onder meer via de Stads- weg met Hasselt. Zo ontstaat in 1665 de eerste Postweg in Nederland die van Hasselt via Staphorst en De Wijk naar Groningen loopt. Zo was Staphorst al vroeg een toegangspoort naar het noorden.

De Diek maakte daardoor steeds meer deel uit van een groter netwerk. Een kaart uit 1831 met daarop de postwegen laat zien dat een belangrijk deel van De Diek als doorgaande route tussen Zwolle en Meppel (en verder richting het noorden) fungeert. De staat van de Postweg Hasselt- Groningen laat begin 19e eeuw sterk te wensen over en nadat koning Willem I zich hiervan persoonlijk vergewist heeft wordt de Diek als 'Rijksstraatweg' in 1823 uiteindelijk bestraat.

Met het verleggen van de belangrijke door- gaande route krijgt de Diek weer een meer lokale betekenis. De weg vormt een belangrijke

functie in de ontsluiting van de (vele) boer- derijen in het lint. Ruilverkavelingen, schaal- vergroting en veranderingen in de landbouw hebben er toe geleid dat het aandeel agrarische bedrijven sterk is afgenomen. Met de verande- rende functies in het lint is ook het gebruik van de Diek in de loop der tijd veranderd. De Diek heeft dus een ontwikkeling doorgemaakt van ontginningslint, via Postweg en Rijksweg tot uiteindelijk weer Oude Rijksweg in Rouveen en Gemeenteweg in Staphorst, met nu vooral een ontsluitingsfunctie voor het lokale verkeer.

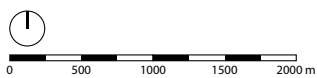
Dwarswegen

Niet alleen de Diek maar ook de dwarswegen zijn bepaald door de wijze waarop de ontgin- ning van het landschap heeft plaatsgevonden. De grenzen tussen de verschillende slagen zijn nu nog terug te vinden in de belangrijkste dwarswegen die de Diek met het omliggende landschap verbinden. Wegen als Dekkersland, Conradsweg en de historische Stads- weg vin- den hun oorsprong in vroegere kades tussen de slagen.

Rijksweg A28

In 1940 wordt er een nieuwe Rijksweg aange- legd, los van het lint. De nieuwe weg kruist de Oude Rijksweg/Gemeenteweg ter hoogte van de kern van Staphorst. Er wordt een voor die tijd bijzondere kruising geïntroduceerd met een uitvoegstrook voor het afslaan- de verkeer. Dit type kruising zal later bekend worden als de 'Staphorster variant'.

In de jaren 70 wordt deze Rijksweg opgewaar- deerd en verbreed tot tweemaal tweebaans snelweg met viaducten, de Rijksweg A28. In 1987 telde Rijkswaterstaat per etmaal 38.000

infrastructurele lijnen

motorvoertuigen via de A28 in beide richtingen. De verhoogde snelweg vormt een forse ruimtelijke barrière in het lint. In 2011 is de snel nogmaals verbreed tot tweemaal drie rijbanen.

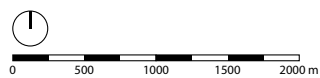
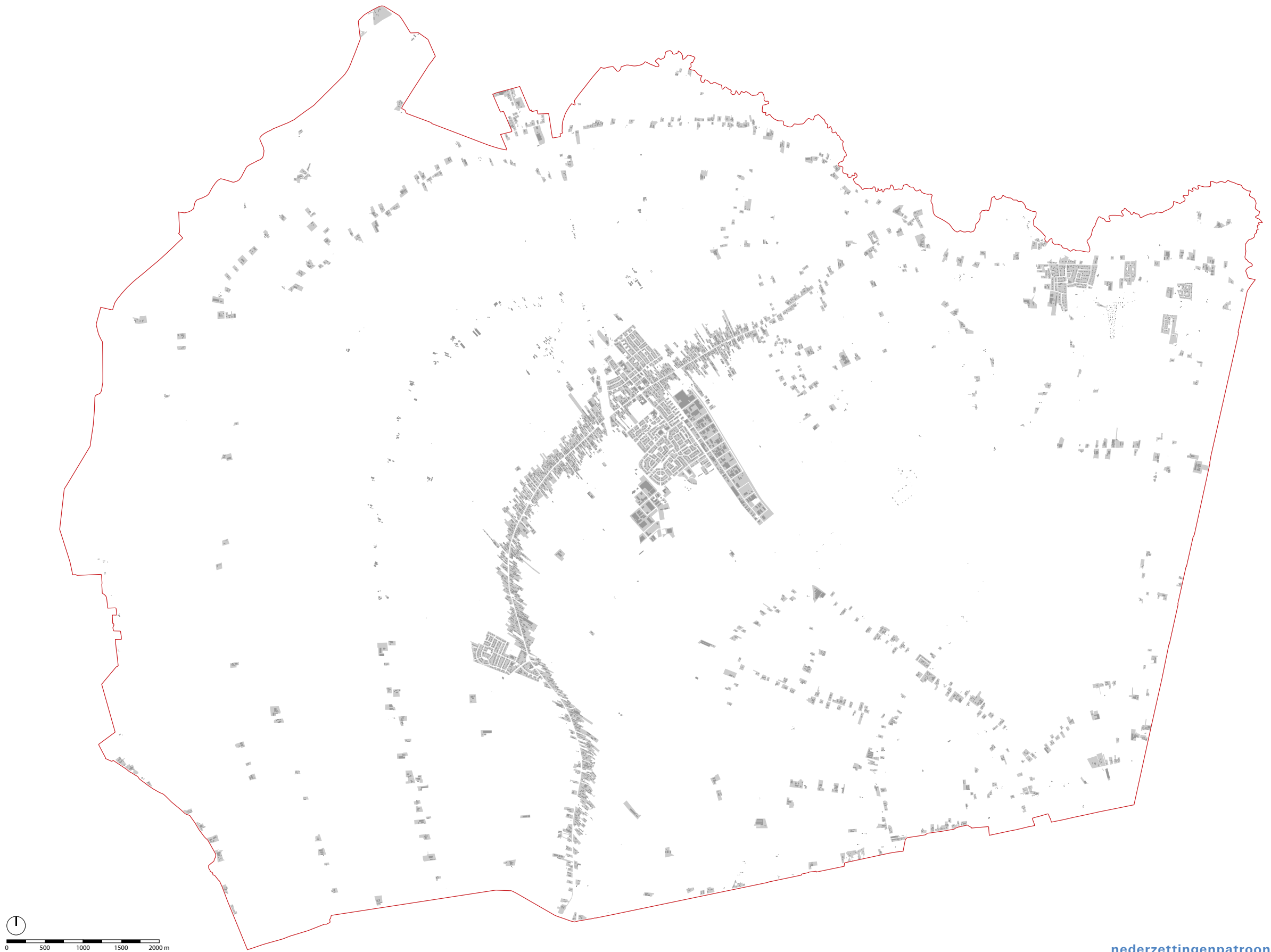
Spoorlijn

Staphorst wordt doorsneden door de spoorlijn tussen Zwolle en Leeuwarden. Tussen 1 oktober 1867 en 15 mei 1935 had Staphorst een eigen station, een gebouw van het type SS 5e klasse. Het had een hoog middendeel met puntgevel, met aan weerszijden een korte even hoge vleugel die aan de straatzijde iets en aan de perronzijde sterk terugsprong. De architect van het in 1970 gesloopte stationsgebouw was K.H. van Brederode.

Er zijn verschillende plannen gemaakt om in de nabije toekomst weer een station Staphorst te (her)openen. De Nederlandse Spoorwegen stellen echter dat er te weinig reizigers gebruik zouden maken van het station en dat er daarom geen station zal komen. In opdracht van de provincie Overijssel is een onderzoek uitgevoerd waaruit blijkt dat een halteplaats in Staphorst haalbaar is. Momenteel wordt nader bezien of realisatie mogelijk is. Twee locaties worden onderzocht: een station op de plek van het voormalige station en een station bij industrieterrein 'De Baarge'.

Infrastructurele laag

De infrastructurale lijnen zijn belangrijk geweest voor de gemeente. Hierlangs zijn de nederzettingen ontstaan, zowel die van de veenontginningen als die in het Reestdal. In beide gevallen fungeerden de oeverwallen langs het water als basis voor bewoning. Bij de veenontginningen is die basis met bijbehorende dijkwegen enkele malen in zuidoostelijke richting verplaatst. De wegen ter weerszijden van het beekdal vormden definitieve ontsluitingen omdat het dal zelf te nat was voor wegen en bewoning. Tot in deze eeuw vielen belangrijke infrastructurale lijnen samen met het nederzettingenpatroon en de verklavelingsrichtingen. Langs de achtereenvolgende leidijken werd gewoond en de dwarswegen tussen de slagen verbonden de leidijken weer met elkaar. Deze structuur van ringvormige en radiale wegen heeft de afgelopen decennia ook als kader gefungeerd voor de verschillende dorpsuitbreidingen.

nederzettingenpatroon

Nederzettingenpatroon

De eerste nederzettingen

Van oorsprong werd er in de huidige gemeente Staphorst gebouwd op de oeverwallen langs vruchtbare rivieren of beken. De eerste sporen van bebouwing zijn gevonden op de hogere ruggen langs de rivier het Zwarte Water en dateren uit de 12e eeuw.

Het ontstaan van de gemeente Staphorst is nauw verbonden met twee kloosters: het klooster Mariëenberg, beter bekend als Zwartewatersklooster, dat werd gesticht in 1233 en het klooster Dickninge dat in 1325 werd gebouwd aan de boorden van de Reest. Deze kloosters werden gesticht in een tijd dat het veen al bevolkt was maar speelden vervolgens een grote rol bij de meer stelselmatige ontginning van het veen en het in cultuur brengen van het Reestdal. Beide kloosters werden na de Reformatie opgeheven en gesloopt.

Drie kerkdorpen, vier buurtschappen

De gemeente kent van oudsher drie kerkdorpen: Staphorst, Rouveen en IJhorst en vier buurtschappen: Punthorst, Halfweg, Hamingen en Slingenberg. De meeste nederzettingen zijn ontstaan als uitvloeisel van de ontginning van het landschap. De veenontginningen en het beekdal hebben daardoor zo hun eigen dorpstypen opgeleverd: uitgestrekt in het veen en compact op de oeverwallen.

Vlakbij het Meppelerdiep bevindt zich nog steeds het uit de middeleeuwen daterende Hamingen, één van de eerste nederzettingen in het gebied. Dit buurtschap lag aan de westkant van de eerste ontginningsas en is daarom nooit verplaatst. Wel is het in de loop der eeuwen alleen maar kleiner geworden.

Aan de oostkant van de eerste ontginningsas zijn de dorpen Rouveen en Staphorst vanaf de

13e eeuw meerdere malen opgeschoven tot hun huidige plek, waar ze samen 'De Streek' vormen, een circa 8 kilometer lang boerderijlint. Het lint loopt met minder dichte bebouwing door tot het buurtschap Halfweg, gelegen op de rand van het Reestdal. Punthorst ligt oostelijk van 'De Streek', ongeveer op de plek waar de radiale slagenverkevelingen in een punt bijeenkomen.

Evenals Hamingen ligt IJhorst op een oeverwal en is daarom eveneens nooit verplaatst. Verondersteld wordt dat de watersnood van 1170 ertoe heeft geleid dat de mens zich hierna definitief op de hoger gelegen 'horsten' langs de rivier de Reest heeft gevestigd.

Twee buurtschappen liggen onder de rook van Meppel. Slingenberg is een klein boerderijlint langs de noordrand van de Hoogeveensche Vaart en grenst aan de gelijknamige Meppelse woonwijk. Leenders ligt aan de overzijde van het Meppeler Diep en bestaat uit een brede havenkom en compact industrieterrein. Het kent nauwelijks bebouwing en loopt vrijwel ongemerkt over in een industriële zone in aanleg met havenactiviteiten en recreatievaart.

Dorpsuitbreidingen

Vanaf het begin van de vorige eeuw werden de dorpen en buurtschappen geleidelijk uitgebreid, kregen een soort kern en verschillende voorzieningen. In de jaren 50/60 begon een voorzichtige kleinschalige groei in de vorm van nieuwbouwrijenwoningen en de aanleg van het eerste industrieterrein. Deze groei werd in de jaren 70/80 explosief doorgezet in de bouw van een grootschaliger nieuwbouwwijk. Ook de voorzieningen werden aanzienlijk uitgebreid.

Bedrijventerreinen

Buiten het bebouwingslint van Staphorst ligt aan de westkant van de spoorlijn ook het bedrijventerrein De Baarge. Het heeft zich ontwikkeld vanaf de achterzijde van de Gemeenteweg tot aan de J.J. Gorterlaan, op korte afstand van de Boswachterij Staphorst. Vanaf het bebouwingslint is het bedrijventerrein nauwelijks zichtbaar, vanuit het landschap uiteraard wel. Aan de overzijde van het spoor wordt het nieuwe bedrijventerrein Oosterparallelweg ontwikkeld.

Niet alleen langs de spoorlijn maar ook langs Rijksweg A28 bevindt zich een afzonderlijk bedrijventerrein. De Esch is een typische zichtlocatie met fronten naar de A28. De schuine doorsnijing van de snelweg is gedeeltelijk overgenomen in de verkaveling van dit nog niet voltooide bedrijventerrein.

Bebouwingslinten

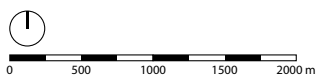
Hoewel Staphorst en Rouveen in de loop der eeuwen in oostelijke richting zijn opgeschoven, zijn de eerdere bebouwingslinten nooit geheel verdwenen. De wegen liggen er nog steeds en ook bevinden er zich de nodige boerderijen. Enkele historische linten zijn in de Kadernota Buitengebied zelfs aangewezen als verder te ontwikkelen agrarische linten. Het gaat daarbij om de Buiten Middenweg, het noordelijk en zuidelijk deel van de Rechterensweg en de Klaas Kloosterweg West en Oost en de Koezenkooiweg. Terwijl voor nieuwe boerderijen in Staphorst en Rouveen geen plaats meer is, bieden deze linten nog voldoende ruimtelijke mogelijkheden. Ook de Lankhorsterweg langs het Reestdal kan zich verder ontwikkelen als agrarisch lint.

Naast de historische linten krijgen ook enkele betrekkelijk nieuwe wegen in de omgeving van Punthorst de functie van agrarisch lint. Hierbij gaat het om de Schapendijk en de radiaal daarop

staande Mr. J.B. Kanlaan, Dekkersweg en Domineesakker. Deze linten komen uit op de historische Leidijk. Een afzonderlijk agrarisch lint wordt gevormd door de Burgemeester Van Wijngaardenstraat.

Bebouwingslaag

Het nederzettingenpatroon van de gemeente wordt nog steeds bepaald door 'De Streek'. Het langgerekte dorp Staphorst/Rouveen vormt de ruimtelijke drager in het gebied als dichtbebouwd lint in een open agrarisch landschap, geflankeerd door Rijksweg A28 en de spoorlijn Zwolle-Meppel. Een tweede drager in het gebied is het haaks op De Streek gelegen beekdal van de Reest met naast het dorp IJhorst het buurtschap Halfweg en het gehucht Lankhorst. Hoewel zowel Staphorst als in mindere mate Rouveen en IJhorst ook kleine en grote uitbreidingen kennen, bestaat de bebouwingslaag nog steeds uit dichter en dunner bebouwde linten. Zo woont vrijwel iedereen in de gemeente Staphorst vlakbij het landschap. Geleidelijk wordt de driehoek in Staphorst tussen Rijksweg en spoorlijn een meer verstedelijkt vlak, haaks op de Diek. Binnen deze concentratie van woonbebouwing en bedrijvigheid in het oude slagenlandschap ontstaan nieuwe mogelijkheden voor een NS-station.

ruimtelijke opbouw

Nederzettingen nu en straks

Inzoomen

Voor de kleinste nederzettingen in de gemeente Staphorst biedt de analyse van landschap, infrastructuur en nederzettingenpatroon voldoende aanknopingspunten. Voor de dorpen en buurtschappen wordt nader ingezoomd op de historische ontwikkeling, ruimtelijke opbouw en het structuurbeeld.

De combinatie van dergelijke elementen bepaalt op ruimtelijk niveau de karakteristiek van elke afzonderlijke kern. Met vergelijkbare middelen worden op verschillende plekken telkens weer andere omgevingen gecreëerd. Uiteraard spelen de verschillende landschappen binnen de gemeente hierbij een belangrijke rol.

Net zoals in het buitengebied vlakken, lijnen en punten zijn te onderscheiden in de vorm van landschappen, infrastructuur en nederzettingen, kan op een lager schaalniveau voor de verschillende nederzettingen een dergelijke analyse worden gemaakt. Per kern gaat het dan om de volgende elementen:

- vlakken: wijken, buurten, parken, pleinen, brinken
- lijnen: wegen, straten, groenstroken, singels, beken, dorpsranden
- punten: ensembles, monumenten, (civieltechnische) kunstwerken.

Ruimtelijke opbouw

- wonen
- werken/voorzieningen
- groen
- water
- uitbreidingsplan

'De Streek'

Historische ontwikkeling 'De Streek'

Het bebouwingslint van Staphorst en Rouveen wordt in de volksmond ook wel 'De Streek' genoemd. Omdat beide kerkdorpen ter hoogte van de Dekkersweg bijna onmerkbaar in elkaar overgaan en hun ontwikkeling altijd letterlijk parallel heeft gelopen, worden ze hier ook als één geheel beschreven. Hoewel Staphorst en Rouveen al sinds de middeleeuwen bestaan, liggen ze vanwege de stelselmatige ontginning van het veen pas sinds het einde van de 17e eeuw op hun huidige plek. Toch is de meeste bebouwing nog veel jonger. De vroegste boerderijen werden voornamelijk uit hout en riet opgetrokken om ze relatief eenvoudig naar de volgende ontginningssas te kunnen verplaatsen. Van deze bebouwing uit organisch materiaal is na vele eeuwen niets meer over. De bakstenen boerderijen dateren grotendeels uit de 18e, 19e en het begin van de 20e eeuw. Kerken werden wel al vroeg uit steen opgetrokken. Om die reden bleven deze meestal langer in gebruik dan de boerderijen. Pas als een nieuwe ontginningssas al langere tijd bewoond was, volgde uiteindelijk ook de bouw van een nieuwe kerk. Zo werd de kerk van Rouveen al in 1641 naar de Diek verplaatst maar volgde de Staphorster kerk pas in 1752. Op dat moment was de verplaatsing naar de Diek min of meer voltooid. In 1952 is het te klein geworden 18e eeuwse bouwwerk vervangen door de huidige kerk.

Ruimtelijke opbouw 'De Streek'

Kenmerkend voor 'De Streek' is de boogvorm van het lint; een directe afgeleide van de gekromde vorm van de ontginningssas. Opvallend is de hoek van de perceelsrichting ten opzichte van de weg: in Staphorst staat deze

vrijwel haaks op de weg terwijl deze verder naar het zuiden in Rouveen onder een scherpe hoek staat met de weg. Een verklaring hiervoor kan zijn dat de Staphorster kolonisten al verder veeninwaarts waren dan de Rouveners. Vanuit de oorspronkelijke ontginningssas is te zien dat de vier slagen van Staphorst in vrijwel een rechte lijn naar het zuidoosten lopen. De slagen van Rouveen daarentegen worden, door de beperkte ruimte naar achter toe, gedwongen hun perceelsrichting keer op keer bij te stellen. Het verschil in tempo kan samenhangen met het feit dat het zand bij de Staphorster slagen dichter aan de oppervlakte lag en het veenpakket dus dunner was dan in de omgeving van Rouveen.

'De Streek' wordt gekenmerkt door een groot aantal boerderijen die niet alleen naast elkaar maar ook achter elkaar zijn gesitueerd. Dit voor Staphorst en Rouveen karakteristieke bebouwingspatroon komt door een unieke combinatie van landschappelijke en sociaal-culturele omstandigheden. De bewoners kennen hier vanouds een sterke gemeenschapszin, die zich ondermeer uit in een honkvast karakter. Wanneer de bevolking groeit worden de kavels gesplitst en verdeeld. Doordat de ruimte gaandeweg de ontginning steeds beperkter wordt zijn de kavels op 'De Streek' aanmerkelijk smaller dan de 125 meter breedte bij het begin van de ontginning. Nieuwe boerderijen kunnen aanvankelijk nog tussen de bestaande geplaatst worden maar al snel ontbreekt hiertoe de ruimte. Elders in Nederland is in zulke situaties vaak besloten tot het stichten van een nieuwe nederzetting elders maar niet in Staphorst: hier worden de nieuwe boerderijen direct achter de bestaande gebouwd. Na de splitsing in de lengterichting

worden de kavels nu ook in de breedte gesplitst. Dit langdurige proces van vererving heeft in Staphorst geleid tot het karakteristieke bebouwingslint dat op veel plekken verschillende rijen dik is, waarbij de achterliggende woningen worden ontsloten door 'stegen' haaks op de Diek.

Ruimtelijke opbouw Staphorst

De min of meer haakse doorsnijding van de kavelstructuur heeft de Gemeenteweg, zoals de Diek in Staphorst wordt genoemd, een karakteristiek profiel gegeven dat sterk afwijkt van de situatie in Rouveen. Door de regelmatig gevormde koppen van de kavels staat de eerste tranche boerderijen op korte afstand van de wegkant. De rooilijnen lopen evenwijdig aan de weg en de voortuinen hebben een rechthoekige vorm. Doordat de Gemeenteweg weinig groene bermen heeft, is het ruimtelijk profiel relatief smal en stenig. De Diek in Staphorst heeft daardoor vooral dorpse kenmerken, wat nog wordt versterkt door de hogere bebouwingdichtheid van het lint.

Van betrekkelijk recente datum is de centrumontwikkeling in Staphorst haaks op de Gemeenteweg. Halverwege de Rijksweg en de spoorlijn is rond de kruising met de Ebbinge Wubbenlaan/Bergerslag hogere bebouwing gerealiseerd in de vorm van appartementen boven winkels. Dit gebied sluit aan op de zuidelijk van het lint gelegen Markt en het aan de Binnenweg gelegen gemeentehuis en bevindt zich ook letterlijk centraal in de driehoek waarin de Staphorster uitbreidingen zijn ontstaan.

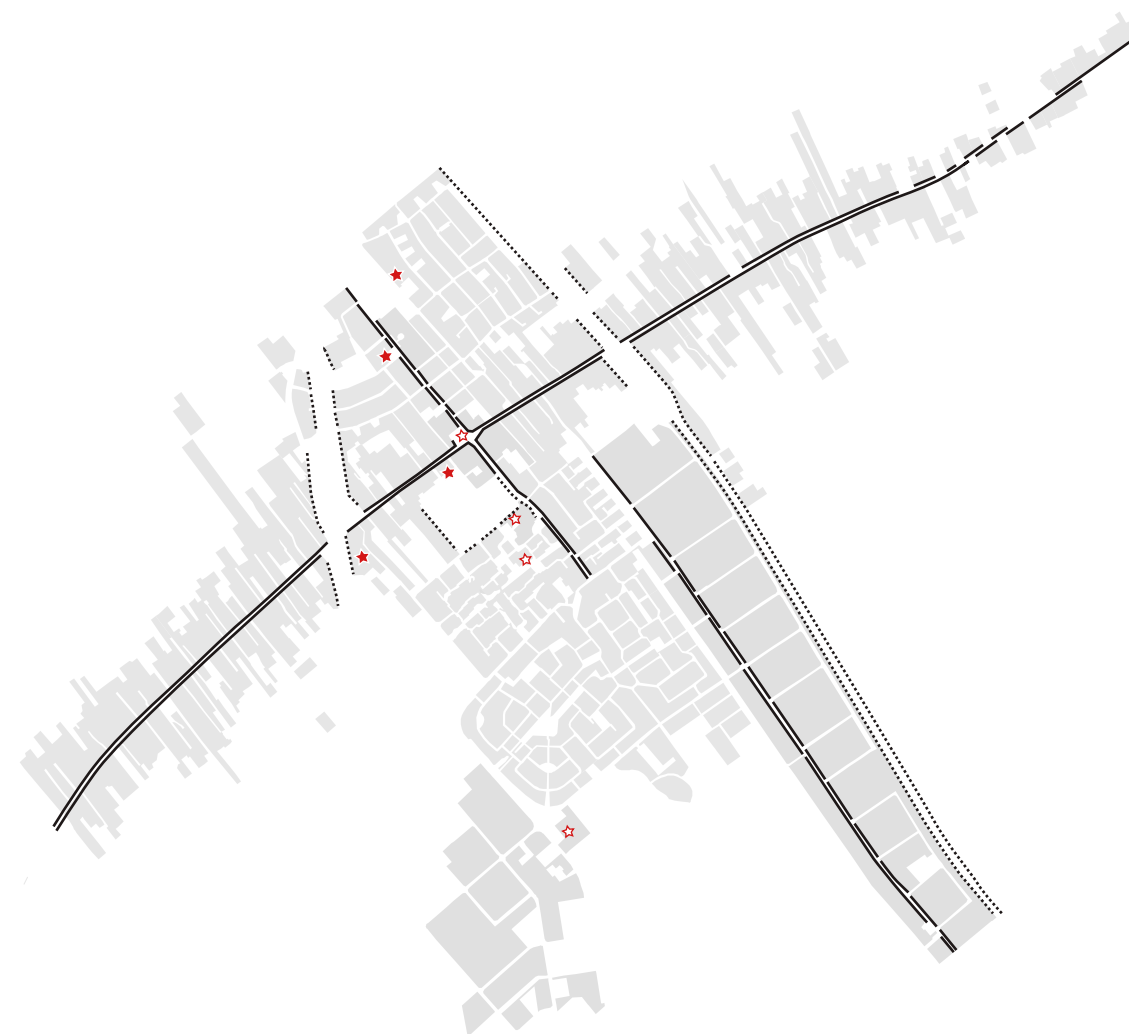
Na de tweede wereldoorlog is de bebouwde kom eerst in noordelijke richting uitgebreid,

tussen de parallelwegen van spoorlijn en Rijksweg. Hier is achter en aansluitend aan het bebouwingslint een woongebied ontstaan met oostelijk van de Ebbinge Wubbenlaan noordzuid gerichte straten die de kavelrichting volgen. Westelijk van deze laan is het stratenpatroon een kwart slag gedraaid vanwege de nabijheid van de Rijksweg.

De volgende uitbreidingen hebben zuidelijk van de Gemeenteweg plaatsgevonden. Langs de spoorlijn verrees het eerste bedrijventerrein De Baarge, later langs de Rijksweg gevolgd door het tweede bedrijventerrein De Esch, dat nog niet voltooid is. Tussen beide werkgebieden kwamen verschillende woonbuurten tot stand met een betrekkelijk zelfstandig stratenpatroon, conform de stedenbouwkundige opvattingen van de betreffende periode. Deze woonbuurten worden van elkaar gescheiden door wegen evenwijdig aan de Gemeenteweg zoals de Binnenweg, Hoogeweg en J.C. van Andelweg.

Structuurbeeld Staphorst

Het dorpse bebouwingslint van Staphorst is de afgelopen decennia geleidelijk losgelaten als basis voor de verdere groei van Staphorst. In plaats daarvan is tussen twee relatief nieuwe structuurlijnen, de 19e eeuwse spoorlijn en de 20e eeuwse snelweg, een suburbaan woon- en werkgebied ontstaan. Dit driehoekige vlak haaks op de Gemeenteweg loopt van het evenemententerrein in het noorden tot het zwembad in het zuiden, een afstand die ongeveer even groot is als de lengte van het Staphorster bebouwingslint. Door deze ontwikkeling begint Staphorst geleidelijk haar karakter als lintdorp te verliezen.

Structuurbeeld

- == route
- route en rand
- .... rand
- .... ruimte
- ★ herkenningspunt
- ☆ bijzonder element
- bouwvlak

Ruimtelijke opbouw Rouveen

De forse hoekverdraaiing ten opzichte van de kavelstructuur heeft de Oude Rijksweg, zoals de Diek in Rouveen wordt genoemd, eveneens een eigen, karakteristiek profiel gegeven. Door de onregelmatig gevormde koppen van de kavels staat de eerste tranche boerderijen op grotere afstand van de wegwand dan in Staphorst. De roolijnen staan haaks op de zijergrenzen en dus onder een scheve hoek ten opzichte van de weg en de voortuinen hebben de vorm van een trapezium. Doordat de Oude Rijksweg veel groene bermen heeft, is het ruimtelijk profiel relatief breed en groen. De Diek in Rouveen heeft daardoor naast dorpske ook vooral landelijke kenmerken, wat nog wordt versterkt door het voornamelijk eenzijdige bebouwingslint zuidelijk van Rouveen.

Ook Rouveen kent rond de kerk enige centrumvorming maar veel beperkter dan in Staphorst. Westelijk van het centrum heeft Rouveen haar eigen dorpsuitbreiding gekregen, gelegen tussen het Scholenland, de Korte Kerkweg en de Stadsweg. In tegenstelling tot Staphorst wordt de nieuwbouw hier begrensd door het historische wegenpatroon maar daarbinnen is verder weinig terug te vinden van de oorspronkelijke landschappelijke verkaveling.

Structuurbeeld Rouveen

Het landelijke bebouwingslint van Rouveen is nog steeds de basis voor de ruimtelijke ontwikkeling van het dorp. Anders dan in Staphorst zijn hier historische structuurlijnen als route en randen van de uitbreiding gekozen. Omdat Rouveen maar aan één zijde van het bebouwingslint wordt uitgebreid, blijft het karakter van lintdorp hier ook in de toekomst behouden.

IJhorst

Historische ontwikkeling

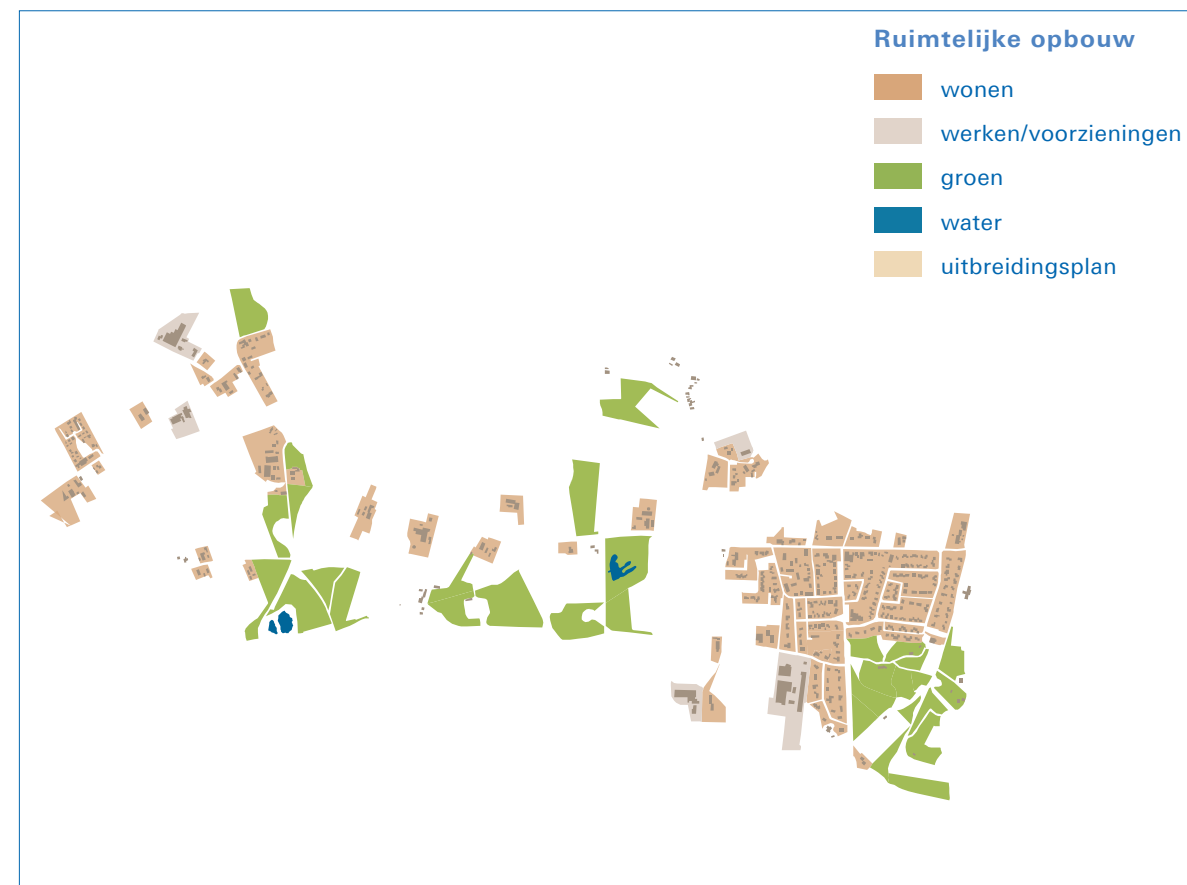
In de 15e eeuw zijn Staphorst en IJhorst één kerspel geworden, drie eeuwen later werd Rouveen daar ook aan toegevoegd. Aan het begin van de 17e eeuw woonde de Hoogschout van Hasselt te IJhorst op de Esphorst. Hij was lid van de familie Keppelfox, in die tijd eigenaar van het landgoed de Esphorst. De gronden ten oosten van de Reggersweg behoorden vroeger bij IJhorst. De Reggersweg was tot omstreeks 1800 de scheiding tussen Staphorst en IJhorst, zoals blijkt uit kerkelijke archieven en een kadasterkaart van 1835.

In het kerspel IJhorst hebben tussen 1600 en 1700 meerdere aanzienlijke huizen gestaan. Tegen de grens met de gemeente Avereest lag de Havezathe 'De Pol', bij de kerk het herenhuis 'Tengnagel' van de Erven Engelenberg, omstreeks 1800 behorende tot de heren Gebr. Slot, wijnhandelaren in Meppel. In de Leijen zijn uit die tijd nog overblijfselen gevonden van grachten en lanen, behoord hebbende bij een kasteel van het geslacht van Munster.

Ruimtelijke opbouw

IJhorst bestaat uit twee delen: het oude deel aan de Poortsteeg/Kerkweg tegen een meander van de Reest en een nieuwer deel zuidelijk van de Heerenweg. In het oude deel staat een in 1823 gebouwde kerk met een losstaande klokkenstoel. Het is een soort kerkerf met verschillende bouwwerken rond een open ruimte met zicht over het beekdal.

Geheel anders is het nieuwe deel van IJhorst. Dat bestaat uit meerdere woonstraten ter weerszijden van de Burgemeester Van Wijngaardenstraat naar het zuiden. In deze richting sluit het dorp nauw aan op het aangrenzende

bosgebied. Hier bevinden zich enkele campings, onder andere De Witte Bergen, de Vossenburcht en De Braamsluiper. Andere voorzieningen komen er nauwelijks voor.

Structuurbeeld

Het oude en nieuwe IJhorst hebben weinig relatie met elkaar. Het historische kerkerf is sterk op de Reest georiënteerd en is alleen via de Kerkweg met het nieuwe dorp verbonden. Dit heeft zich vooral zuidelijk van de Heerenweg ontwikkeld en is dus juist op het aangrenzende bosgebied gericht. Beide delen worden door de zuidelijke flank van het beekdal van elkaar gescheiden.

Halfweg

Historische ontwikkeling

Het buurtschap Halfweg is ontstaan op een kruispunt van wegen waar een halteplaats is geweest van de postkoets die vroeger tussen Hasselt en Groningen heeft gereden. Op de Dickninger Es moest men het tolhek passeren, voor een paard en wagen deed de laatste tolgaarder voor een dubbeltje het Tolhek open. Tot 1 mei 1965 werd er tol geheven, Jan Stapel werd toen 81 jaar en is er mee gestopt.

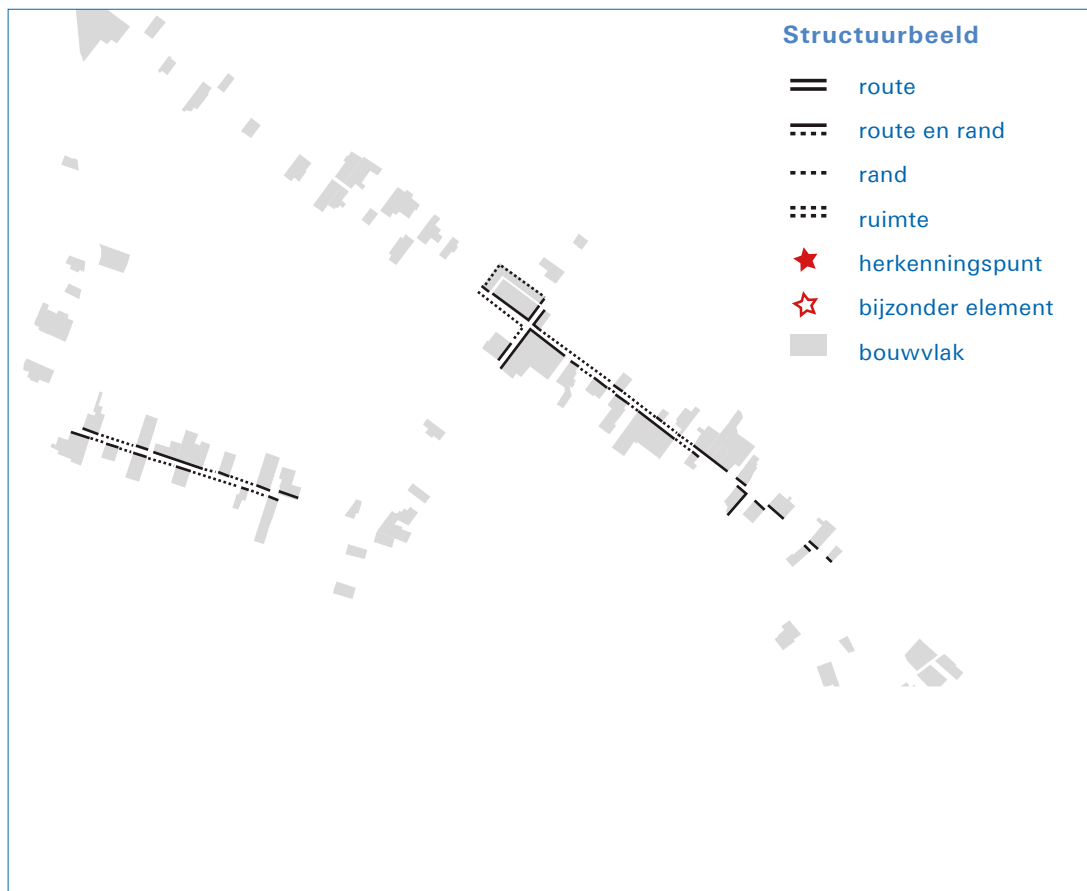
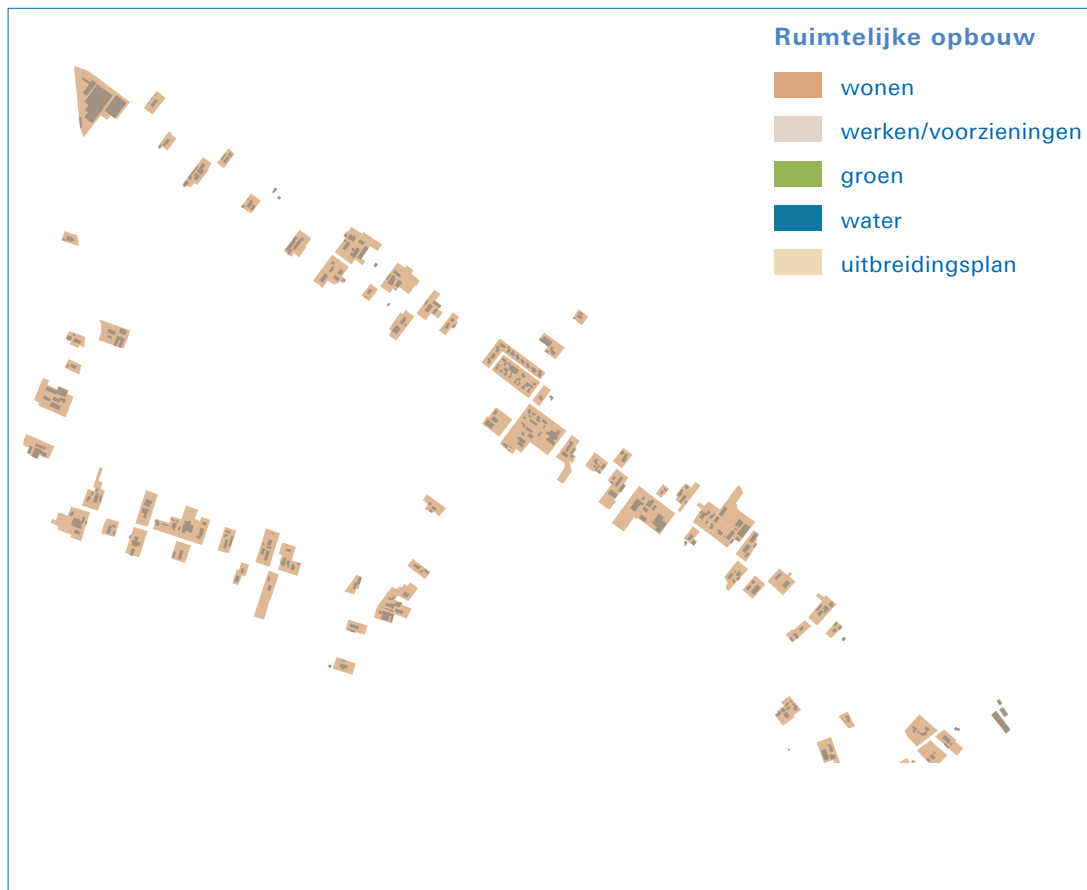
Ruimtelijke opbouw

Van de vroegere bedrijvigheid in Halfweg is niet veel meer over. De melkfabriek, bakkerij Groteboer, kruidenier De Leeuw, de smederij, beide timmerwerkplaatsen, de kuiperij, de melkventer en de korenmolen zijn verdwenen. Van de twee café's bestaat alleen nog 'Het Vergulde Ros', omstreeks 1900 gebouwd door Jan Bouwman. Het wordt na ruim een eeuw nog steeds geëxploiteerd door een lid van de

familie Bouwman. De weinige overgebleven bebouwing van Halfweg is betrekkelijk losjes gegroepeerd rond de oorspronkelijke kruising van wegen.

Structuurbeeld

De viersprong is nu een T-kruising geworden tussen de Gemeenteweg en de Lankhorsterweg/Heerenweg. Op de plaats waar deze weg langs het beekdal een knik maakt, liep de Gemeenteweg vroeger door naar De Wijk, aan de overzijde van de Reest. Nu loopt deze verbinding via IJhorst.

Punthorst

Historische ontwikkeling

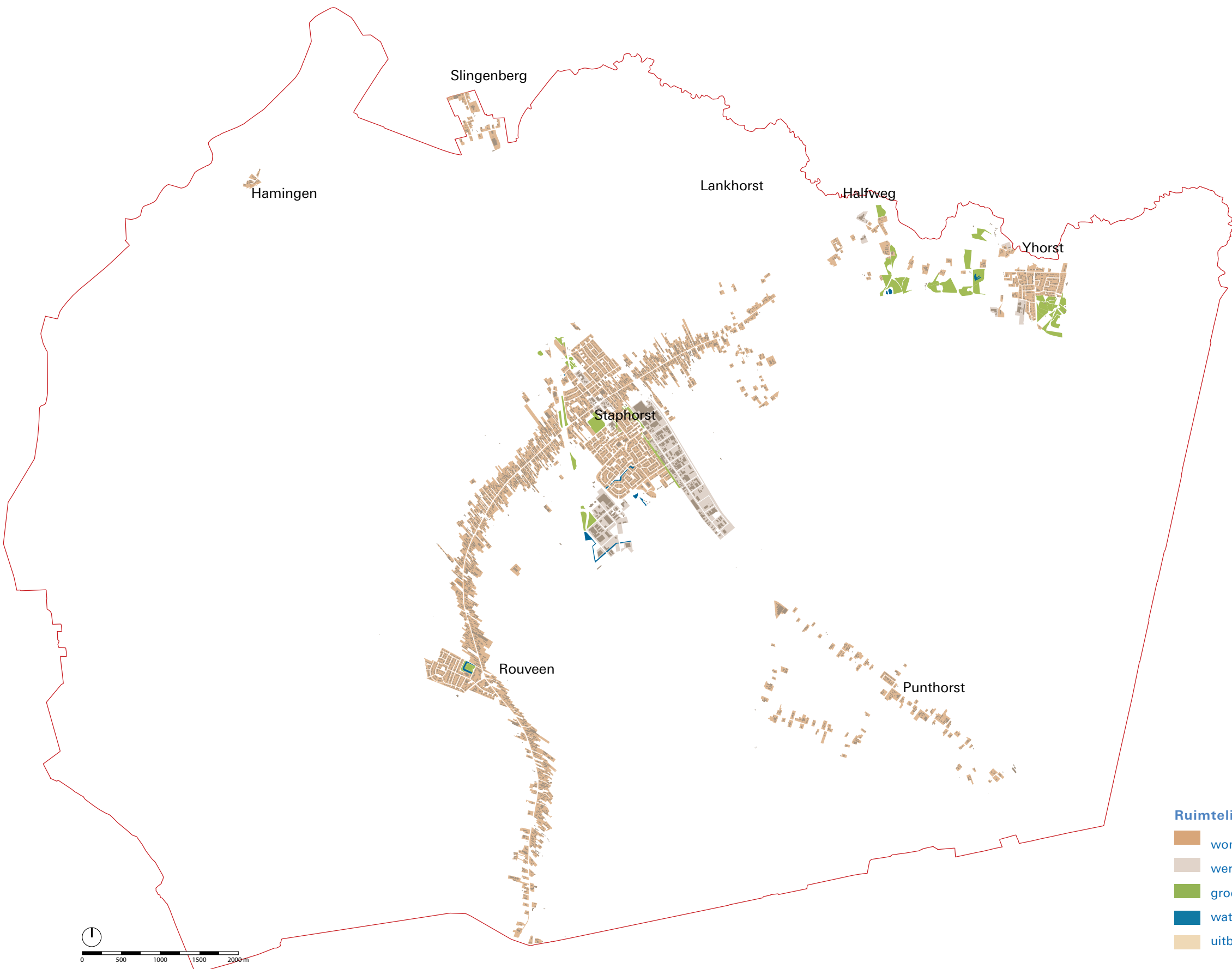
Op de hogere gronden van de Staphorster Esch lagen vroeger de akkerlanden met daarachter de woeste gronden van Punthorst. Dit waren de heidegebieden voor de schapen. Nadat dit gebied in de jaren 30 van de vorige eeuw werd ontgonnen is ook het buurtschap Punthorst ontstaan. Het is dus een betrekkelijk jonge woonkern waarvan alleen de naam historische betekenis heeft.

Ruimtelijke opbouw

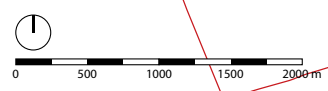
Het buurtschap ligt aan de doorgaande Mr. J.B. Kanlaan, waar deze gekruist wordt door de Schapendijk die voorbij de kruising Vijverweg wordt genoemd. De meeste bebouwing ligt als een lint aan beide kruisende wegen. Hier bevindt zich ook de school. In het noordelijke kwadrant zijn aan de Ir. Nijssinghstraat een aantal nieuwbouwwoningen gerealiseerd.

Structuurbeeld

Punthorst is niet veel meer dan een plaatselijke verdichting van het losse bebouwingslint langs de Mr. J.B. Kanlaan. De kruisende Schapendijk annex Vijverweg verbindt Punthorst via de Boswachterij Staphorst met IJhorst.

- Ruimtelijke opbouw**
- wonen
  - werken/voorzieningen
  - groen
  - water
  - uitbreidingsplan

Hamingen

Historische ontwikkeling

Het buurtschap Hamingen wordt voor het eerst genoemd in geschriften uit 1486. Op grond hiervan is in 1986 het 500-jarig bestaan gevierd. Mogelijk is Hamingen nog veel ouder en al in de 11e eeuw gesticht. Bij een volkstelling uit 1748 zijn ongeveer 60 inwoners geteld. In het dorp zijn onder meer een cursuscentrum en zorgboerderijen gevestigd, waaronder een ontwenningssklinik.

Ruimtelijke opbouw

Na de sloop van een groot aantal boerderijen, de school en een vakantiepark tijdens de ruilverkaveling van de jaren 60 van de vorige eeuw is het wegenpatroon van het gehucht gewijzigd. Sindsdien heeft Hamingen ongeveer 40 inwoners. Het heeft nu het karakter van enkele losjes gegroepeerde boerderijen op een hoger gelegen gebied.

Structuurbeeld

Doordat Hamingen enigszins terzijde van doorgaande verbindingen is komen te liggen, lijkt het nu op een soort groot boerenerf. Door de ruilverkaveling is de samenhang met het landschappelijk patroon verloren gegaan.

Slingenberg

Historische ontwikkeling

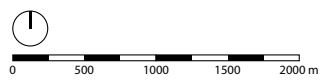
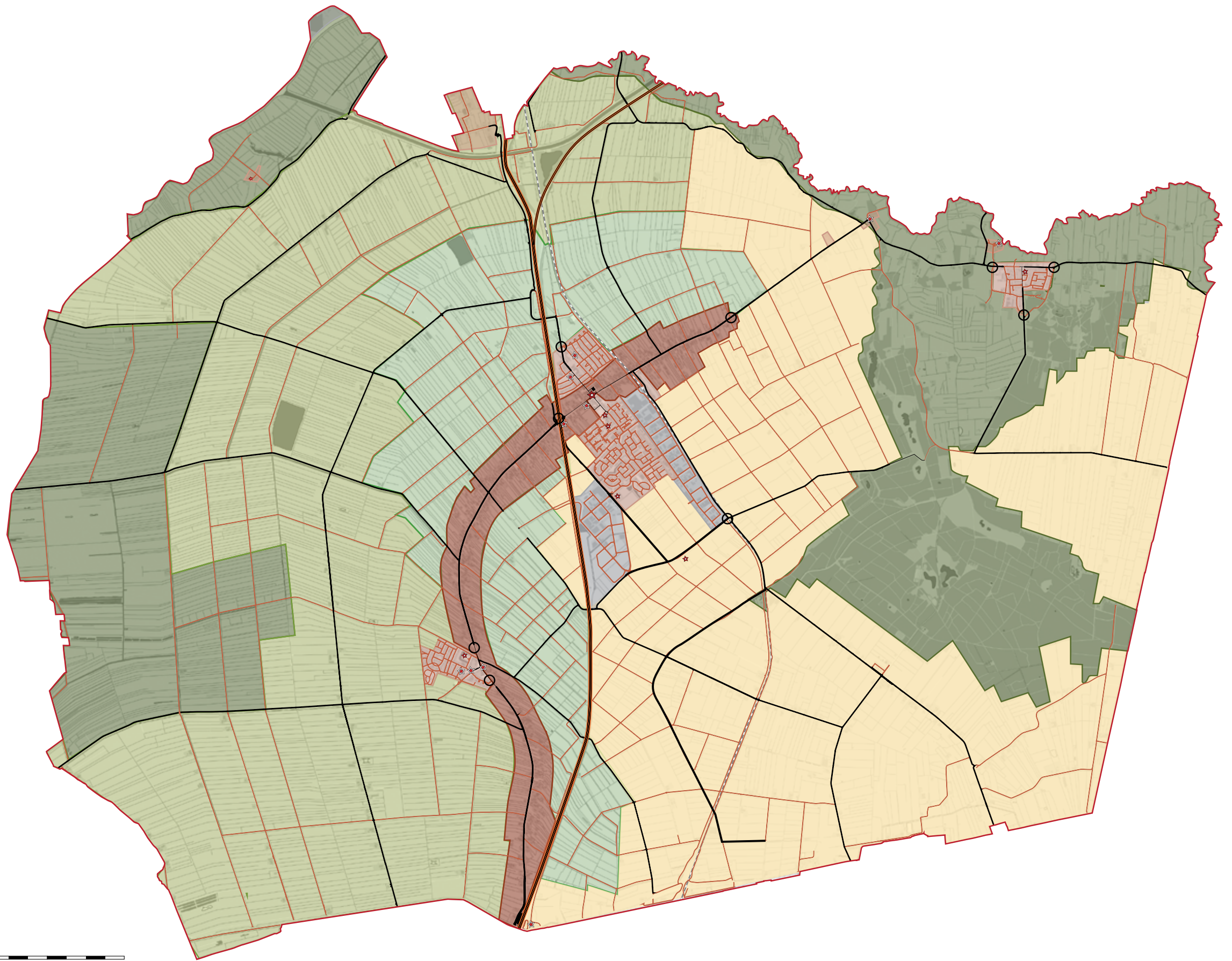
Het buurtschap Slingenberg ligt nog slechts gedeeltelijk in de gemeente Staphorst. Na een grenscorrectie in 1996 valt het overgrote deel, bestaande uit enkele woonbuurten, nu onder Meppel. Het Staphorster gedeelte van de buurtschap heeft nog een landelijk karakter. Het ligt uiteraard in de provincie Overijssel, precies op de grens met de provincie Drenthe, nabij de Rijksweg A32 bij het Knooppunt Lankhorst.

Ruimtelijke opbouw

Het buurtschap wordt van de rest van de gemeente gescheiden door de Hoogeveense Vaart. Door deze waterweg en de nabijgelegen Rijksweg en spoorlijn lopen de oorspronkelijke landwegen niet meer door en ligt Slingenberg nu wat geïsoleerd in haar omgeving.

Structuurbeeld

Door de aanleg van de Europalaan zijn de Bergiersweg en Kastanjelaan in Slingenberg een soort landelijke enclave geworden met deels nog agrarische bebouwing.

Ruimtelijk raamwerk

Ruimtelijk raamwerk

Drie lagen

Vlakken, lijnen en punten vormen het raamwerk van de gemeente Staphorst. De landschappelijke vlakken, infrastructurele lijnen en het patroon van nederzettingen vormen de drie lagen, waaruit het gemeentelijk grondgebied is opgebouwd. Op elk van deze lagen vinden veranderingen plaats. Het landschap heeft tot halverwege de vorige eeuw veel dynamiek gekend maar kent nu een stabiele verdeling tussen een cultuur- en een aangelegd natuurlandschap, de Boswachterij Staphorst. De infrastructuur is met de aanleg van de A28 min of meer voltooid. Ook het nederzettingenpatroon is betrekkelijk stabiel. Nieuwe woongebieden zijn ontwikkeld buiten het bebouwingslint maar wel rond de dopscentra van Staphorst en Rouveen. De werkgebieden zijn gekoppeld aan spoorlijn en Rijksweg .

Vlakken

Hoewel het landschap uit zeven typen bestaat, valt het ruimtelijk gezien uiteen in vier delen: het oude slagenlandschap westelijk van De Streek, de jonge ontginningen oostelijk ervan, de Boswachterij Staphorst/Witte Bergen en het Reestdal. De ontginningen hebben een vlak en open landschap opgeleverd met een regelmatige, opstreckende verkaveling opgebouwd uit smalle, soms gekromde percelen. Alleen ter weerszijden van De Streek krijgt het landschap dankzij de houtsingels een half open karakter. Hierdoor zijn de bebouwingslinten op een vanzelfsprekende wijze in de omgeving opgenomen, vrijwel zonder harde randen. Een groot contrast met de jonge ontginningen wordt gevormd door de aangelegde bosgebieden. Deze vormen een soort besloten eilanden met daarbinnen enkele open plekken met heidevel-

den en vennen. Het Reestdal ten slotte is weer een half open landschap dankzij de hoogteverschillen en verspreide boomgroepen. Hier is de verkaveling juist onregelmatig omdat ze meebeweegt met de meanders van de Reest. Bovendien heeft deze oudere ontginning tot een blokvormig patroon geleid, dat in oostelijke richting weer wat langgerechter percelen kent. De grootschaliger ontwikkelingen spelen zich af aan de zuidzijde van het Staphorster bebouwingslint. De zone tussen spoorlijn en Rijksweg is een soort verstedelijkingsgebied geworden met langs de randen bedrijvigheid. De nieuwe woon- en werkgebieden verminderen de druk op het historische bebouwingslint. Hier vinden minder zichtbare kleinschalige veranderingen plaats. Functiewijziging van bestaande bebouwing en incidentele nieuwbouw in De Streek kunnen worden gezien als een breuk met het verleden maar ook als een volgende stap in de levenscyclus van Staphorst en Rouveen.

Lijnen

De infrastructuur binnen de gemeente Staphorst kent een lange geschiedenis. Via een fijn vertakt stelsel van wegen is het gehele buitengebied van oudsher goed ontsloten. Nieuwe ontwikkelingen kunnen daardoor eenvoudig worden aangetakt op bestaande wegen. Dankzij de aanleg en verbreding van de A28 is de verkeersintensiteit binnen De Streek geen probleem meer en kan de oude Rijksweg worden afgewaardeerd tot lokale verbinding en weer een echte Gemeenteweg worden. Bij projectgewijze uitbreidingen wordt de wegenstructuur eenvoudig verder verdicht, afhankelijk van de geplande functies.

Vlakken

KERNEN	
	beschermd dorpsgezicht
	woongebieden
	bedrijventerreinen

BUITENGEBIED	
	Ecologische hoofdstructuur/natuur
	Open slagenlandschap
	Jong ontginningslandschap
	Houtsingellandschap De Streek

Lijnen

	snelweg
	weg primair
	weg secundair
	spoorlijn

Punten

	herkenningspunt
	bijzonder element
	entree

Punten

De afzonderlijke kernen zijn in de gemeente Staphorst relatief klein. De meeste bebouwing bevindt zich in De Streek. Dit lint kan ook worden gezien als een verzameling punten, zoals de kerkdorpen Staphorst en Rouveen. Deze hebben beide een soort centrum rond de kerk, waar de bebouwing wat meer geconcentreerd is. In Staphorst is zelfs sprake van een klein assenkruis met winkelvoorzieningen. Verder van deze centra af wordt de bebouwing minder dicht. In Rouveen is het lint zuidelijk van het centrum grotendeels slechts eenzijdig bebouwd en richting Halfweg komen ook delen zonder aaneengesloten bebouwing voor. Met de uitbreidingen bij Staphorst en Rouveen gaan beide dorpen qua structuur steeds meer lijken op gebruikelijke nederzettingen.

Ontwikkelingstendens

In Staphorst en Rouveen vielen de infrastructuur en het nederzettingenpatroon tot voor enkele decennia geheel samen in het bebouwingslint. Relatief nieuwe infrastructuur zoals de spoorlijn en de Rijksweg waren lange tijd zelfstandige lijnen die het lint doorkruisten maar verder geen eigen bebouwing met zich meebrachten. Daar is in Staphorst na de twee-

de wereldoorlog verandering in gekomen met de noordelijke uitbreiding tussen beide infrastructuurlijnen. Daarna vond een vergelijkbare ontwikkeling plaats zuidelijk van het lint. Zo is tussen spoorlijn en Rijksweg geleidelijk een suburbaan woon- en werklandschap ontstaan, waarvan het uiteinde al raakt aan de J.J. Gorterlaan, waaraan ook het zwembad 'De Broene Eugte' ligt. Bij een verdere invulling van deze driehoek zal de ruimtelijke opbouw van Staphorst ingrijpend veranderen en het zwaartepunt in zuidelijke richting verschuiven. Een vergelijkbare ontwikkeling bij Rouveen tussen het Scholenland en de Stadsweg is veel kleiner van omvang en sluit meer aan bij de schaal van het lint.

Staphorst heeft een relatief jonge bevolking en het ziet er dan ook naar uit dat de gemeente de komende jaren nog flink zal groeien. Het is niet daarom ondenkbaar dat 'De Streek' een nieuwe toekomst krijgt als langgerekt dorps woongebied, terwijl nieuwe boerenbedrijven worden gesticht langs de eerdere ontginningsassen. Zo leiden veranderingen in het gebruik tot behoud en misschien zelfs verhoging van de leefbaarheid van het historische bebouwingslint.

Welstandsnota

Inhoud Welstandsnota

Inleiding	49	Toetsingscriteria	58	Bijlagen	63
Welstand opnieuw bezien	49	Welstandsregimes	58		
Relatie met Ruimtelijke Atlas	49	Beperkt welstandsregime	58	Bijlage 1 Welstandsnota in het kort	64
Sturen in plaats van toetsen	49	Regulier welstandsregime	59	Afweging van belangen	64
Evaluatie	49	Bijzonder welstandsregime	59	Objectief of subjectief?	64
				Beeldkwaliteitplan	64
Waarom welstand?	50	Reclamebeleid	61	Overzicht	65
Ruimtelijke kwaliteit en beleid	50	Reclame en welstand	61		
Belevingswaarde als invalshoek	50	Algemene Plaatselijke Verordening	61	Bijlage 2 Erfgoedbeleid	67
Beoordeling ontwerpen	50			Samenvatting erfgoednota	67
				Sturen op hoofdlijnen	67
				Sturen op onderdelen	67
Draagwijdte welstandstoezicht	51				
Welstand en acceptatie	51			Bijlage 3 Behoud door ontwikkeling	69
Architectuurbeleid	51			De Streek	69
Waardering en goedkeuring	51			Staphorster stijl	69
				Traditioneel en/of vernieuwend?	71
Welstandskaat	52			Nieuwbouw in het buitengebied	71
Kaartbeeld	52			Suggesties historische materialen en kleuren in De Streek	71
Welstand en bestemmingsplan!	52			Suggesties materialen en kleuren nieuwe woonhuizen en bijgebouwen in De Streek en het buitengebied	73
				Suggesties materialen en kleuren nieuwe stallen in het buitengebied	73
Supervisie en beeldkwaliteit	53				
Supervisie	53			Bijlage 4 Alternatieve materialen en technieken	75
Beeldregie	53			Nieuw op oud	75
Van ontwerp naar beheer	53			Uitvoeringsvoorschriften	75
				Gemeentelijke monumenten	75
Staphorster aanpak	55			Rijksmonumenten	77
Van beschrijving naar kaartbeeld	55			Plaatsen zonnepanelen en zonnecollectoren	77
Waar wel en waar geen welstandstoezicht	55				
Welke welstandsregimes worden onderscheiden	55				
Waar geldt welk welstandsregime?	55				
Kernen	55				
Buitengebied	56				
Routes	57				

landschap

infrastructuur

nederzettingen

Inleiding

Welstand opnieuw bezien

De gemeente Staphorst heeft behoefte aan een nieuw welstandsbeleid. Uitgangspunt daarbij is dat welstandstoezicht alleen moet plaatsvinden waar dat door het gemeentebestuur belangrijk wordt gevonden. Er zijn plekken in de gemeente waar een esthetische beoordeling niet zo belangrijk is en de ruimtelijke dynamiek meer haar gang kan en mag gaan. Andere plekken verdienen juist weer sturing of bescherming, bijvoorbeeld rond monumenten of bijzondere ensembles. De keuze hiertussen vindt de gemeente een politieke aangelegenheid: de vraag of en zo ja waar welstandstoezicht moet plaatsvinden moet in de gemeenteraad aan de orde worden gesteld. Het beleid is daarbij gericht op effectiviteit en deregulering: voor minder bouwaanvragen een welstandstoets gebaseerd op minder en duidelijker regels.

Op de vraag hoe eventueel welstandstoezicht zou moeten plaatsvinden wordt hier al een voorlopig antwoord geformuleerd: niet door te omschrijven hoe het gebouw moet worden maar door aan te geven waarop de welstandscommissie (of stadsbouwmeester) haar beoordeling van het ontwerp moet baseren.

Relatie met Ruimtelijke Atlas

Voor u ligt geen klassieke welstandsnota met objectgerichte en gebiedsgerichte criteria maar een uitwerking van de Ruimtelijke Atlas voor de gemeente Staphorst. In deze atlas met beknopte toelichtingen wordt vooral met kaartbeelden gewerkt. Deze laten ontstaan en ontwikkeling van de gemeente zien. Van de oorspronkelijke landschappelijke patronen en de latere ver-

keerstechnische doorsnijdingen hierin tot de onstuimige groei van enkele kernen. Zo krijgen we letterlijk een goed (kaart)beeld van de gemeente, op basis waarvan besloten kan worden waar welke vorm van welstandsbeleid van toepassing is.

Sturen in plaats van toetsen

De gemeente Staphorst voert al jaren een actief ruimtelijk beleid. De ervaring hier en elders leert dat vooraf sturen betere resultaten geeft dan achteraf toetsen. Het welstandsbeleid is bedoeld om de gerealiseerde ruimtelijke kwaliteit voor langere tijd te behouden. Dat is iets anders dan bevriezen, want bouwwerken zijn in de eerste plaats bedoeld om te gebruiken. Uiteraard staan ontwerp en beheer niet los van elkaar: wat met soms grote inspanning gerealiseerd is, verdient niet alleen goed onderhoud maar soms ook bescherming via ruimtelijk beleid, waartoe ook het welstandsbeleid wordt gerekend.

Evaluatie

Nieuw beleid moet altijd op haar uitkomsten worden getoetst. Geldt voor welstand dat minder ook beter is? Qua bemoeienis wel, qua resultaten weten we dat nog niet. Vele middeleeuwse steden zijn zonder welstandstoezicht tot stand gekomen en in de renaissance had men aan eenvoudige 'keuren' voldoende om prachtige stadsgezichten te bouwen. Daartegenover staat dat Nieuw Zuid in Amsterdam zonder de toenmalige, vasthoudende schoonheidscommissie nooit dat mooie, samenhangende stadsdeel was geworden.

Ook voor de gemeente Staphorst is het zoeken naar een nieuw evenwicht. Daarom is voor de welstandsnota een opzet gekozen die relatief eenvoudig kan worden aangepast.

Waarom welstand?

Ruimtelijke kwaliteit en beleid

De overheid heeft ruimtelijke kwaliteit ruim 20 jaar geleden als beleidsconcept omarmd, zo staat in de publicatie Landschap NH, uitgegeven in 2007 door WZNH adviescommissie voor ruimtelijke kwaliteit te Alkmaar. In de 4e Nota Ruimtelijke Ordening uit 1988 wordt de betekenis van ruimtelijke kwaliteit als volgt beschreven: *‘Méér kwaliteit is van groot belang voor vele beleidsterreinen. Ook het ruimtelijk beleid zelf levert een eigen bijdrage aan de kwaliteit van ons stedelijk en landelijk gebied. Het ruimtelijk beleid is erop gericht de gebruikswaarde van een gebied te vermeerderen, de belevingswaarde te verhogen en de toekomstwaarde te vergroten. De concrete invulling van die ruimtelijke kwaliteit zal daarbij van geval tot geval verschillen’*. In de Nota Ruimte uit 2004 wordt deze stellingname weer herhaald.

Daarmee is wel gezegd wat de rijksoverheid met ruimtelijke kwaliteit beoogt maar niet wat het begrip nu precies inhoudt. Toch is dat volgens genoemde publicatie geen echt probleem. De schrijvers verwijzen naar Vitruvius, die in de eerste eeuw voor Christus met een vergelijkbare driedeling van ruimtelijke kwaliteit is gekomen:

- utilitas: bruikbaarheid, doelmatigheid
- venustas: schoonheid
- firmitas: stevigheid, duurzaamheid.

Deze verdeling komt goed overeen met de manier waarop, nog steeds volgens de publicatie van WZNH, ruimtelijke kwaliteit in Nederland operationeel wordt gemaakt:

- gebruikswaarde: functioneel, doelmatig bereikbaar

- belevingswaarde: identiteit, diversiteit, herkenbaarheid
- toekomstwaarde: uitbreidbaar, aanpasbaar, flexibel.

Belevingswaarde als invalshoek

Het begrip ruimtelijke kwaliteit heeft dus een lange geschiedenis en dankt haar bestaan misschien wel aan haar subjectieve karakter. Door het concreet te maken zou het begrip haar lading verliezen en wordt het onbruikbaar. Daarom kunnen we kennelijk goed leven met het ontbreken van een harde definitie. We herkennen ruimtelijke kwaliteit heus wel, vaak zonder het duidelijk onder woorden te kunnen brengen. Daarom is het ook zo lastig om bij nieuwe plannen de gewenste ruimtelijke kwaliteit te benoemen, er is immers nog niets te ervaren.

Bij het bereiken van ruimtelijke kwaliteit heeft het welstandstoezicht een belangrijke functie. Haar betekenis heeft vooral betrekking op het onderdeel belevingswaarde van ruimtelijke kwaliteit. Vergeleken met gebruiks- en toekomstwaarde is de term belevingswaarde weer de minst meetbare en daardoor meest subjectieve. Daarmee heeft men het in het verleden soms moeilijk gehad, omdat welstandstoetsen als willekeurig en daarmee het welstandstoezicht als willekeur werden gezien, wat soms trouwens ook het geval was. Als reactie heeft men geprobeerd om de toetsing door welstand te concretiseren door aspecten te benoemen waarop beoordeeld wordt. Vaak heeft men de verleiding echter niet kunnen weerstaan om bij de criteria tevens de oplossingen aan te dragen. Op dergelijke subjectieve invullingen zitten

opdrachtgevers en ontwerpers terecht niet te wachten. Ze leiden ook lang niet altijd tot ruimtelijke kwaliteit.

Beoordeling ontwerpen

Het is belangrijk dat architecten en plantoetsers in hun eigen rol blijven. Daarom moeten criteria niet formuleren hoe iets moet worden ontworpen maar waarop bij de beoordeling gelet wordt. Zo kan een gesprek ontstaan tussen architect(en) en degene(n) die de welstandstoets uitvoeren over wat de essentie is van een opgave op een bepaalde plek, wat de betekenis is voor de gemeente Staphorst in het algemeen en de specifieke locatie in het bijzonder. Door ruimte te bieden aan ontwerpers, wint het advies van welstand aan kracht.

De door de gemeente gewenste transparantie bepaalt alleen waarop wordt getoetst, niet wat een architect zou moeten ontwerpen. Dat vergt van de welstandscmissie wel wat meer dan het checken van de welstandsnota. Het debat met de ontwerper wordt weer belangrijk en daarmee het vakmanschap en de overtuigingskracht van de beoordelaar. Dit alles ten behoeve van belevingswaarde en meer in het algemeen: ruimtelijke kwaliteit.

Binnen het overheidsstreven naar ruimtelijke kwaliteit houdt welstandstoezicht zich dus vooral bezig met belevingswaarde. Goede opdrachtgevers en kritische gebruikers maken zich van nature eerder druk over beide andere aspecten, de gebruiks- en toekomstwaarde. De architect die het geheel met elkaar in verband moet brengen kan zich door een welstandscmissie dus zeer gesteund voelen.

Draagwijdte welstandstoezicht

Welstand en acceptatie

Met het welstandsregime geeft het gemeentebestuur aan, waar zij met Staphorst, de overige kernen en het buitengebied naar toe wil, wat zij de moeite van het behouden of beschermen waard vindt en op welke plekken haar burgers meer vrijheid van handelen wordt toegestaan. Deze keuze vormt de politieke component van het welstandsbeleid.

De maatschappelijke kant van het welstandsbeleid is de zekerheid die burgers eraan kunnen ontleen. Ondanks de algemene ergernis bij burgers over de welstandstoets realiseert men zich terdege dat men er ook persoonlijk belang bij kan hebben. Terwijl men zich stoort aan het commentaar op een eigen initiatief is men maar wat blij, dat de burens niet zomaar alles mogen bouwen. Het uitzicht op de omgeving en de waarde van het eigen onroerend goed worden zeer belangrijk gevonden. Veel burenruzies gaan immers over schuttingen en aan- en uitbouwen.

Architectuurbeleid

Wat kan men van welstand verwachten? Het welstandstoezicht maakt van slechte ontwerpen geen goede. Wel kan de welstandscmissie of stadsbouwmeester de grootste misers terugwijzen tot ze min of meer acceptabel zijn geworden. Hij kan architecten soms met raad en daad terzijde staan en ze de helpende hand bieden. De keuze voor een vakbekwame architect is natuurlijk een betere oplossing voor een goed resultaat. Een hierop gericht architectuurbeleid is dan ook zeer belangrijk. Welstand is in ieder geval geen garantie voor hoge kwaliteit, het bepaalt slechts de ondergrens voor

wat nog net voldoende wordt geacht. Verkeerd welstandstoezicht kan zelfs fnuikend zijn voor kwaliteit, omdat bijvoorbeeld via conservering op veilig wordt gespeeld of normatief wordt geopereerd, zonder oog voor nieuwe ontwikkelingen.

Waardering en goedkeuring

Welstandstoezicht en een goedkeuring op basis van 'redelijke eisen van welstand' zijn dus niet synoniem met een goed resultaat. Veel nu matig beoordeelde plannen uit het verleden hebben immers ooit wel een goedkeuring van een welstandscmissie gekregen. Dat is geen verwijt aan het welstandstoezicht maar een gevolg van zowel de beperkte invloed van de welstandstoets als van veranderingen in waardering voor stromingen in architectuur en stedenbouw.

Met hoeveel dedain wordt er tegenwoordig niet gesproken over de 'bloemkoolwijken' uit de jaren 70, die weer een kritische reactie waren op de massawoningbouw uit het decennium daarvoor? Dat relativeert in ieder geval het absolute belang van een esthetische beoordeling op de langere termijn. Ook omgekeerd kan na een periode van kritiek weer een moment van waardering aanbreken.

Als we architectuurhistorici mogen geloven heeft het zo'n 50 jaar nodig om ruimtelijke kwaliteit te herkennen. De goede plannen uit de jaren 70 gaan we dus weer tegemoet zien en daarna ook die uit de 80. En inmiddels weten we wat de kwaliteiten van de jaren 50 en 60 zijn.

Welstandskaat

Kaartbeeld

Een welstandskaat is een goed middel om het welstandsbeleid vorm te geven: een overzicht waar wel en waar geen welstandsbeleid van toepassing is. De keuze hiervoor wordt gemotiveerd vanuit de kwaliteiten die in de Ruimtelijke Atlas zijn genoemd. Tijdrovende gebiedsbeschrijvingen zijn niet meer nodig, het welstandsbeleid krijgt een algemene onderbouwing op structuurniveau, het raamwerk van de gemeente Staphorst, dat ook voor andere doeleinden geschikt is.

Welstand wordt op deze manier een kwestie van keuzes op hoofdlijnen als onderdeel van het ruimtelijk beleid. Met dit beleid geeft de gemeente aan op welke plekken de ruimtelijke kwaliteit een algemeen belang vertegenwoordigt. Op andere plekken wordt daarentegen meer ruimte gegeven aan het particuliere belang van bewoner en eigenaar. Bij de afweging tussen openbaar en privé belang wil het bestuur meer ruimte geven aan initiatieven van de inwoners van de gemeente.

Welstand en bestemmingsplan!

De welstandskaat blijft in principe beperkt tot de bestaande situatie. Bij grotere afwijkingen van de stedenbouwkundige structuur is een structuurvisie, ontwikkelingsplan, stedenbouwkundig plan of bestemmingsplan met haar juridische bescherming vereist. Een goed ruimtelijk beleid en hierop afgestemde bestemmingsplannen vormen immers de basis voor het welstandsbeleid, omdat hierin de bebouingsvlakken, bouwveloppen en/of bouwvolumes worden vastgelegd. Beeldkwaliteitsplannen vormen een zinvolle aanvulling op het

bestemmingsplan omdat daarin uitgebreider kan worden ingegaan op de verschijningsvorm van bouwwerken en openbare ruimte.

Bestemmingsplannen en de daarop betrekking hebbende beeldkwaliteitsplannen, worden gelijktijdig ter inzage gelegd en vastgesteld door de raad. De raad besluit hierbij tevens dat de welstandsnota aangevuld wordt met het betreffende beeldkwaliteitsplan. Hiermee verkrijgt het plan de vereiste juridische verankering, om te dienen als toetsingskader bij de beoordeling van bouwplannen.

Supervisie en beeldkwaliteit

Supervisie

Grotere herstructureringsplannen en nieuwbouwprojecten moeten plaatsvinden binnen het kader van een stedenbouwkundig plan en beeldkwaliteitplan. Wanneer tot zulke stevige ingrepen in dorp of buitengebied wordt besloten, zal voor een dergelijk gebied een supervisor worden aangesteld die de kwaliteit bewaakt. In plaats van één persoon kan ook een kwaliteitsteam worden ingesteld onder leiding van bijvoorbeeld de stadsbouwmeester. In deze persoon kunnen supervisie en welstandstoets prima gecombineerd worden.

Bij grote transformaties geeft een welstandsnota onvoldoende aanknopingspunten voor de sturing van het ontwerp. Een goed beeldkwaliteitplan biedt wel duidelijke kaders voor de realisatie van het gewenste resultaat.

Beeldregie

De belevingswaarde waar welstandstoezicht zich mee bezighoudt, komt vooral tot uitdrukking in het ruimtelijk beeld, datgene wat van de bebouwing en de tussengelegen ruimte waarneembaar is. Wanneer de architect de producent is van het ruimtelijk beeld, ziet een eventuele stadsbouwmeester zichzelf graag als de regisseur ervan. Daarin vertoont zijn taak grote overeenkomsten met die van stedenbouwkundige supervisoren bij grotere transformaties. Beeldregie is dan ook een goede term om de activiteiten te benoemen. Bij supervisie kan bijvoorbeeld een onderscheid worden gemaakt in drie opeenvolgende niveaus van regie:

- hoge beeldregie: langs belangrijke ontsluitingen en parkzones, in het oog springende hoeken, aan representatieve pleinen en op zichtlocaties langs de snelweg

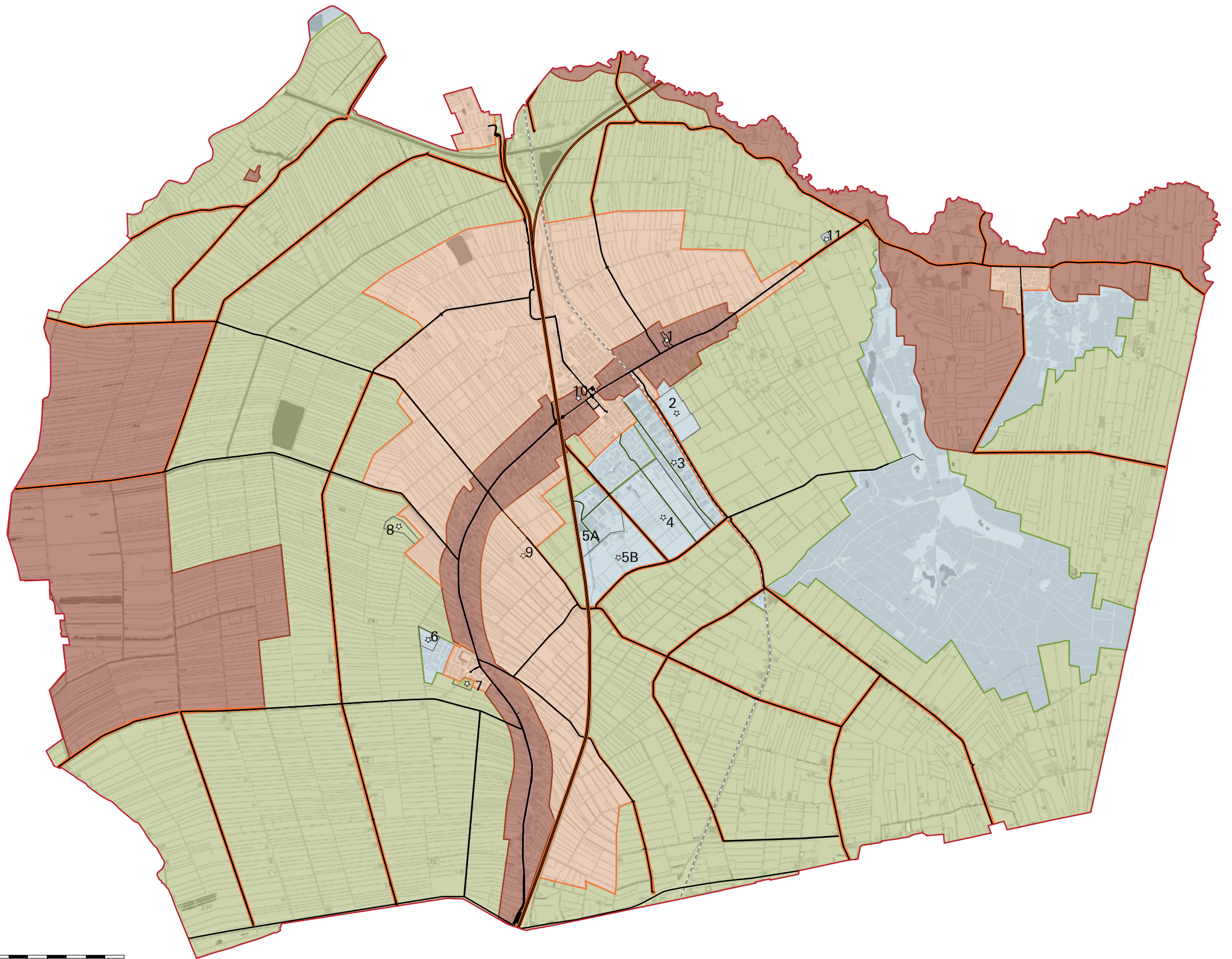
- middelhoge beeldregie: langs secundaire ontsluitingen, aan buurtpleinen en plantsoenen en op bedrijventerreinen
- lage beeldregie: langs tertiaire ontsluitingen, binnen woongebieden en op industrieterreinen.

Getrapte beeldregie biedt de mogelijkheid om accenten te leggen waar deze nodig zijn en ruimte te bieden waar dat mogelijk is. Het is dus ook een middel om het ruimtelijk beleid vorm te geven: de vraag waar overheidsbemoeienis wel en waar juist minder of misschien wel helemaal niet gewenst is. Datzelfde zou kunnen gelden voor het welstandstoezicht in het algemeen en past ook in het Staphorster streven om welstand te beperken tot waar het beslist nodig is. Beter geformuleerd: waar je welstand als onderdeel van het ruimtelijk beleid goed kunt gebruiken.

Van ontwerp naar beheer

De grote ontwikkelingsprojecten kunnen het bij een gedegen supervisie goed zonder welstandstoezicht stellen. In het ontwerptraject bestaat ook de mogelijkheid om opties te ontwikkelen voor bijvoorbeeld uit- en aanbouwen, serres, dakkapellen, dakopbouwen, carports, bergingen, tuinafscheidingen en garages. Deze kunnen op voorhand een welstandsgoedkeuring krijgen zodat hiervoor geen beleid meer nodig is. Na enkele jaren maakt de ontwikkelingsfase plaats voor de beheerfase. Dan kan welstandstoezicht een belangrijke rol spelen bij de handhaving en het behoud van eerder bereikte ruimtelijke kwaliteiten. Tenminste als de gemeente dat behoud belangrijk vindt, een

vraag die zij zich regelmatig zal moeten stellen. Vanuit een andere invalshoek kan ook worden gekozen voor minder gemeentelijke bemoeienis en ruimte worden gegeven aan initiatieven van bewoners middels het welstandsvrij verklaren van nieuwe woongebieden.

welstandskaat

Staphorster aanpak

Welstandsregime

- bijzonder
- regulier
- beperkt
- welstandsvrij
- beeldkwaliteitsplan van kracht

1. Beeldkwaliteitsplan: locatie "ONS BELANG" Staphorst, d.d. 8 april 2013
2. Beeldkwaliteitsplan Bedrijventerrein Oostparallelweg, d.d. 28 juni 2011
3. Beeldkwaliteitsplan: Bedrijventerrein De Baarge, d.d. 14 februari 2013
4. Beeldkwaliteitsplan De Slagen, d.d. 16 februari 2004
- 5A. Beeldkwaliteitsplan Bedrijventerrein De Esch II, mei 1997
- 5B. Beeldkwaliteitsplan Bedrijventerrein De Esch III, d.d. 27 oktober 2009
6. Beeldkwaliteitsplan Rouveen-west, d.d. 13 december 2011
7. Beeldkwaliteitsplan Multifunctionele Combischool Rouveen en zorgwoningen aan de Korte Kerkweg te Rouveen, d.d. 10 november 2008
8. Beeldkwaliteitsplan Hulpensteinweg, d.d. 18 juli 2011
9. Beeldkwaliteitsplan Molenhoekseweg, d.d. 15 juli 2011
10. Beeldkwaliteitsplan Kerklaan 6, d.d. 16 mei 2011
11. Beeldkwaliteitsplan Gemeenteweg 381, d.d. 11 februari 2009

Van beschrijving naar kaartbeeld

Het ruimtelijk raamwerk van de gemeente en de stedenbouwkundige typologieën van de belangrijkste nederzettingen bieden een kader voor de bepaling van welstandsgebieden en welstandsregimes. Op basis van de kaartenatlas en de hieruit afgeleide welstandskaart kan het college van B&W met de gemeenteraad vaststellen, welke welstandsregimes worden onderscheiden en voor welk gebied welk welstandsregime geldt.

Waar wel en waar geen welstandstoezicht

De keuze is gemaakt om vooral op welstand te toetsen in gebieden die deel uitmaken van het ruimtelijk raamwerk, deze zijn immers karakteristiek voor de gemeente Staphorst en spelen een belangrijke rol in het ruimtelijk beleid. Samengevat zou het welstandsbeleid dan betrekking hebben op:

- het ruimtelijk raamwerk: de verschillende landschappen in het buitengebied en de lange lijnen door het landschap, zoals de historische verbindingen en Rijksweg A28
- de nederzettingen: de randen van de bebouwingsvlakken van dorpscentra, woonwijken en bedrijventerreinen, zoals de dorpsranden aan het open landschap, de belangrijke routes door de bebouwde kommen en het beschermd dorpsgezicht in het bijzonder
- bijzondere bebouwing: de punten van of plekken rond monumenten, kunstwerken of bijzondere architectuur, zoals de kerktorens en molens.

Voor de dorpen binnen de gemeente geldt dat binnen de bebouwde kommen weer dezelfde verdeling in lijnen, vlakken en punten kan worden gemaakt.

Welke welstandsregimes worden onderscheiden

Bij het welstandsbeleid wordt een onderscheid gemaakt tussen verschillende welstandsregimes. Hoeveel regimes gewenst zijn, kan zowel bestuurlijk als inhoudelijk worden beargumenteerd. In de gemeente Staphorst worden een vrij, beperkt, regulier en bijzonder welstandsregime onderscheiden. Daarbij wordt als volgt getoetst:

- welstandsvrij: voor deze gebieden geldt geen beoordeling (meer) door de welstandscommissie of stadsbouwmeester
- beperkt welstandsregime: het gebouw of object in relatie tot haar omgeving, de *stedebouwkundige* benadering
- regulier welstandsregime: het gebouw in haar omgeving maar ook als zelfstandig object, de *architectonische* benadering
- bijzonder welstandsregime: ook nog de details van het gebouw, de *esthetische* benadering.

Het verschil tussen de welstandsregimes is dus niet een kwestie van streng, strenger, strengst maar van een beoordeling op één, twee of maximaal drie schaalniveaus: omgeving, gebouw en detail. Afhankelijk van de situatie wordt een welstandsregime gekozen dat overeenstemt met de aanwezige kwaliteiten.

Waar geldt welk welstandsregime?

In het volgende overzicht wordt aangegeven voor welke plekken een beperkt, bijzonder of regulier welstandsregime wordt voorgesteld. De rest is in principe welstandsvrij. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen het landelijk gebied van de gemeente Staphorst als geheel en de afzonderlijke kernen. Zo kunnen verschil-

len in beleid voor het buitengebied en de kernen doorklinken in het welstandsbeleid.

De vlakken, lijnen en punten keren ook weer terug in het welstandsbeleid. Zo kunnen vlakken hetzelfde regime krijgen als de ernaast gelegen lijnen, bijvoorbeeld de randen van het vlak of de routes erlangs, maar dat hoeft niet per se. Terwijl bijvoorbeeld bedrijventerreinen welstandsvrij zijn, krijgen belangrijke randen langs de Rijksweg of belangrijke routes erdoorheen wel degelijk een welstandsregime. Ook een belangrijk punt zoals een kerktoren in een woonwijk kan als herkenningspunt heel goed onder een hoger welstandsregime vallen dan de omgeving.

Gebieden in ontwikkeling binnen en buiten de bebouwde kom waarvoor een beeldkwaliteitsplan geldt, vallen wel onder de welstandsnota. Daarnaast moeten de nieuwe ontwikkelingen ook regelmatig in de ruimtelijke atlas worden vastgelegd, zodat deze up-to-date blijft. Dat betekent dat gerealiseerde plannen door de gemeente of de topografische dienst in de digitale ondergrond moeten worden opgenomen en dat de ruimtelijk raamwerkkaart en de welstandskaart op deze onderdelen moeten worden aangepast.

Kernen

In de kernen vinden de meeste bouwactiviteiten plaats. Naast nieuwbouw bestaan deze steeds vaker uit grotere en kleinere herstructureringsprojecten. Ook de beide bedrijventerreinen in Staphorst worden tot de kernen gerekend. De relatie tussen monumenten en welstandsbeleid maakt in de gemeente Staphorst ook deel uit

van het erfgoedbeleid, dat begin 2013 is vastgesteld. Zie hiervoor bijlage 1.

Bijzonder regime

Dit regime blijft voornamelijk beperkt tot de meest karakteristieke delen van de bebouwde kommen. Onder het bijzonder regime vallen de bebouwingslinten van Staphorst en Rouveen. Deze omvatten de oudste delen van beide dorpen waar zich ook de vele rijks- en gemeentelijke monumenten bevinden. Cultuurhistorie is een belangrijke reden om voor een bijzonder regime te kiezen. Vanwege het bijzondere karakter hebben daarom ook het oorspronkelijke kerkdorp IJhorst en het historische buurtschap Hamingen een bijzonder regime gekregen.

Regulier regime

Onder het reguliere regime vallen enkele minder opvallende uitbreidingen van Staphorst, Rouveen en IJhorst maar ook het buurtschap Slingenberg. De naoorlogse uitbreidingen van Staphorst en Rouveen hebben weinig relatie met het bebouwingslint. De uitbreiding van IJhorst ligt zelfs op enige afstand van het oorspronkelijke kerkdorp.

Beperkt regime

Binnen de kernen zijn er nog geen gebieden opgenomen met een beperkt regime.

Welstandsvrij

Voor bedrijventerrein De Baarge is een beeldkwaliteitplan vastgesteld ten behoeve van de herstructurering van het gebied. Voor De Esch en haar toekomstige uitbreidingen en het nieuwe bedrijventerrein Oosterparallelweg zijn ook beeldkwaliteitplannen vervaardigd. Ondanks het feit dat deze gebieden vallen onder het wel-

standsvrij regime, blijven de beeldkwaliteitplannen ook van toepassing.

Buitengebied

Het buitengebied kent haar eigen, agrarische, recreatieve en natuurlijke ontwikkelingen. De meeste ruimtelijke mogelijkheden worden geboden in het open slagenlandschap en jonge ontginningenlandschap, waar sprake is van herstructurering en schaalvergroting gericht op versterking van de intensieve landbouw.

Bijzonder regime

Dit regime blijft beperkt tot de meest karakteristieke delen van het buitengebied, het Reestdal aan de noordzijde en De Olde Maten aan de westzijde van de gemeente. In het Reestdal vormt ook de erfbebouwing een kenmerkend onderdeel van het landschap.

Regulier regime

Onder het regulier regime valt een voor de gemeente Staphorst relatief bijzonder landschap, het houtsingellandschap De Streek. Dit landschapstype komt voor aan zowel de noordwest- als de zuidoostzijde van het bebouwingslint.

Beperkt regime

Hieronder valt het open slagenlandschap en het jonge ontginningen landschap. Het gaat om open agrarische gebieden met overigens beperkte bouw mogelijkheden. Langs de voormalige ontginningsassen en historische wegen ligt een regulier regime.

Welstandsvrij

Boswachterij Staphorst wordt welstandsvrij.

Voor alle welstandsvrije gebieden geldt overigens dat belangrijke routes en randen wel een welstandsregime krijgen.

Routes

Wanneer routes in ruimtelijk opzicht belangrijker zijn dan het gebied waar ze doorheen lopen, kunnen deze wegen een hoger welstandsregime krijgen. In open en half open landschappen is dat eerder nodig dan in besloten landschappen, waar het zicht door de dichtere beplanting in de regel beperkt is. Door wegen een eigen welstandsregime te geven wordt bewust rekening gehouden met de waarneming van bouwwerken vanaf de verschillende wegtypen in hun omgeving. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen wegen door de bebouwde kom en in het buitengebied. Omdat er geen bijzonder welstandsregime langs wegen in de gemeente voorkomen, blijft dit regime hier buiten beschouwing. De beide andere welstandsregimes worden gebruikt om een onderscheid te kunnen maken in de breedte van de betreffende zones, ter weerszijden van de weg en gemeten vanaf de wegkanten:

- regulier welstandsregime buiten bebouwde kom: 200 meter
- regulier welstandsregime binnen bebouwde kom: 100 meter
- beperkt welstandsregime buiten bebouwde kom: 100 meter
- beperkt welstandsregime binnen bebouwde kom: 50 meter.

Het gaat bij de gehanteerde maten in principe om de eerste tranche bebouwing vanaf de wegzijde. Afhankelijk van de mate van geslotenheid van deze bebouwing kunnen ook volgende tranches worden meegenomen, mits deze binnen de afgesproken zones liggen. Bij de beoordeling hiervan gaat het om de zichtbaarheid vanaf de weg. Vanuit deze benadering worden op de digitale welstandskaat de zones vertaald naar concrete kavel- en/of eigendomsgrenzen. De digitale kaart is dan ook maatgevend, de analoge kaarten geven slechts een globale indruk van de zones.

Toetsingscriteria

Welstandsregimes

In deze welstandsnota worden naast welstandsvrije gebieden drie soorten welstandsregimes onderscheiden: beperkt, regulier en bijzonder. Ze vormen een oplopende reeks, waarbij de aanvraag voor de omgevingsvergunning op steeds meer schaalniveaus wordt beoordeeld. Bij elk schaalniveau horen toetsingscriteria, waar in de praktijk overigens verschillend mee kan worden omgegaan:

- criteria die enige vrijheid bieden voor ontwerpers en beoordelaars
- criteria die precies omschrijven wat op welke plaats mogelijk is
- criteria die aangeven op welke ontwerpaspecten wordt beoordeeld.

In deze welstandsnota wordt uitgegaan van criteria die aangeven waarop een ontwerp wordt beoordeeld, zonder dat wordt aangegeven hoe het er precies uit moet zien. Aan de ene kant wil de gemeente ruimte bieden aan de architect om een eigen interpretatie van de opgave te ontwikkelen. Aan de andere kant moet ook een welstandscommissie worden aangesproken op haar deskundigheid en niet alleen als controleur van de welstandsnota fungeren. Een welstandscommissie kan pas floreren wanneer zij het *particuliere* belang van het ingediende ontwerp kan koppelen aan haar bijdrage aan het *algemene* belang van de openbare ruimte, of dat nu een dorp of landschap is. Voor zowel ontwerper als beoordelaar vormt vakmanschap de gemeenschappelijke factor, noodzakelijk voor de uitwisseling van ideeën over en weer.

Bij de beschreven welstandsregimes wordt in principe aangesloten bij al aanwezige kwaliteiten, andere zijn immers (nog) niet voorhanden. Dat betekent niet dat nieuwe ontwerpen uit principe moeten terugvallen op het idioom van de bestaande bebouwing, integendeel. Een nieuw gebouw mag en zal zich onderscheiden van aanwezige bebouwing, al was het maar omdat de gevel nog niet vervuld is. De vraag of een ontwerp is gebaseerd op overeenkomsten of juist verschillen met aanwezige architectuur is een zaak van architect en opdrachtgever, tenzij daar in het architectuurbeleid van de gemeente of in een beeldkwaliteitplan dwingende uitspraken over worden gedaan. De stadsbouwmeester mag in ieder geval niet fungeren als vertegenwoordiger van een bepaalde architectuurstroming.

Beperkt welstandsregime

Bij een beperkt welstandsregime wordt het gebouw of object alleen in relatie tot haar omgeving getoetst, de *stedenbouwkundige* benadering.

Op dit niveau doet het bestemmingsplan in de regel uitspraken over oppervlakte en hoogte van de bebouwing, zonder in te gaan op de ruimtelijke vormgeving. Zo wordt de keuze tussen kappen of platte daken meestal vrijgehouden en is de rooilijn vaak een bebouwingslijn waar niet overheen mag worden gebouwd maar wel erachter. Dat betekent dat de precieze plaatsing van een gebouw op het erf en de eventuele nokrichting nog niet vastliggen.

welstandsvrij

beperkt regime

regulier regime

bijzonder regime

Een *beperkt welstandsregime* beperkt zich tot de volgende aspecten:

- het aansluiten bij de ruimtelijke structuur van de omgeving: open, half open of gesloten ver-kaveling
- het reageren op de bebouwing aan laan, straat of plein of in bouwblok: vrijstaand, twee aan-een gebouwd, in rijen, grondgebonden of gestapeld
- het handhaven of versterken van de specifieke kenmerken van het gebied: stedelijk, suburbaan, dorpsachtig of landelijk
- de vormgeving van de overgang tussen openbaar en privé gebied: haag, hek of muur
- de materiaaltoepassing en het kleurgebruik ten opzichte van de omgeving.

Regulier welstandsregime

Bij een regulier welstandsregime wordt het ge-bouw niet alleen in haar omgeving maar ook als zelfstandig object getoetst, de *architectonische* benadering. Op dit niveau doet ook een beeld-kwaliteitplan uitspraken over de uitstraling en verschijningsvorm van de bebouwing, zonder de architectuur geheel vast te leggen.

Een *regulier welstandsregime* neemt ook de volgende aspecten mee:

- de geleding van het bouwvolume: verschil-lende bouwhoogten, accenten zoals torens of grote openingen
- de vormgeving van de gevel: verticale, hori-zontale, neutrale of onregelmatige geleding
- de keuze van de dakvorm: plat, hellend vlak of kap, zoals lessenaars-, zadel-, schilddak of mansardekap
- het gebruik van compositorische middelen: erkers, luifels, balkons, loggia's
- het gebruik van decoratieve middelen: (uitkra-gende) daklijsten, raamlijsten, gevelbanden
- de materiaaltoepassing en het kleurgebruik van het object als geheel.

Bijzonder welstandsregime

Bij een bijzonder welstandsregime wordt het gebouw niet alleen als zelfstandig object maar ook in haar details getoetst, de *esthetische* benadering. Op dit niveau doet soms ook een beeldkwaliteitplan uitspraken en kan ook een supervisor werkzaam zijn.

Een bijzonder welstandsregime sluit af met de volgende aspecten:

- de keuze tussen continuerend of contraste-rend materiaalgebruik: baksteen, beton, hout, metaal of kunststof in delen of platen
- de toepassing van kleuren: natuurlijke materi-aaltinten of kleur als toegevoegd compositie-middel
- de raamindeling: niet onderverdeelde vlakken, opbouw door stijlen en regels, verdeling in richels en roeden
- de detaillering: dakrand en dakgoot, hemelwa-terafvoeren en opvangbakken, ramen en kozij-nen, hekwerken en bijzondere elementen
- de toepassing van ornamenten: sluitstenen, hoekstenen, tegeltableaus, kunstwerken aan de gevel etc.
- de materiaaltoepassing en het kleurgebruik van de onderdelen van het object.

Reclamebeleid

Reclame en welstand

Het reclamebeleid volgt de welstandsnota op het gebied van eisen die aan reclame op gebouwen worden gesteld. Deze moeten corresponderen met het geldende welstandsregime omdat de reclame toets niet zwaarder of lichter zou moeten zijn dan de bouwkundige beoordeling.

Volgens deze benadering zijn de vier welstandsregimes dus niet alleen van toepassing op gebouwen maar ook op reclame-uitingen op of aan het gebouw en op het eigen terrein volgens de volgende oplopende reeks:

- welstandsvrij: geen enkele ruimtelijke toets, ook de reclame welstandsvrij
- beperkt regime, stedenbouwkundige toets: plaatsing op eigen terrein of aan/op gebouw
- regulier regime, architectonische toets: vormgeving en uitvoering reclame-uiting(en)
- bijzonder regime, esthetische toets: detaillering en materiaalkeuze en kleurgebruik.

Algemene Plaatselijke Verordening

De APV ten slotte regelt de reclame-uitingen in het openbaar gebied in de gehele gemeente Staphorst. In gebieden waarvoor een beeldkwaliteitplan geldt, kan de APV buiten werking worden gesteld. In de APV kunnen bijvoorbeeld de volgende eisen worden gesteld:

- geen reclame in openbaar gebied zonder toestemming van de gemeente als grondeigenaar
- uitzonderingen zoalsabri's, reclames aan lichtmasten, reclamemasten langs snelwegen, tijdelijke reclame-uitingen voor bijvoorbeeld evenementen worden afzonderlijk beoordeeld
- reclames op eigen terrein worden alleen toegestaan ten behoeve van betreffende winkel of bedrijf
- voor het gehele gemeentelijk grondgebied, ook de welstandsvrije gebieden, geldt een excessenregeling.

Bijlage

Bijlage 1 Welstandsnota in het kort

Afweging van belangen

Het ruimtelijke toetsingsbeleid van de gemeente Staphorst maakt een afweging tussen het privé en het algemeen belang. In algemene termen: wanneer het algemeen belang niet wordt geschaad, wordt het privé belang gehonoreerd. Dat geldt bijvoorbeeld voor de *vergunningvrije bouwwerken*, ruimtelijke ingrepen die zonder tussenkomst van de (gemeentelijke) overheid mogen worden opgericht.

Voor een bepaalde categorie bouwwerken gelden *gemeentelijke sneltoetscriteria*. Indien voldaan wordt aan deze criteria vindt er geen welstandstoets plaats. Zie hiervoor ook het laatste hoofdstuk van deze nota. Pas bij grotere bouwwerken geldt niet alleen de technische maar ook de esthetische beoordeling, de welstandstoets.

In de gemeente Staphorst worden vier welstandsregimes onderscheiden: welstandsvrij, beperkt, regulier en bijzonder, met een oplopende reeks toetsingscriteria. De welstandscommissie of stadsbouwmeester beoordeelt - behalve in de welstandsvrije gebieden - de gevolgen van de ruimtelijke ingreep voor de kwaliteit van de openbare ruimte, het algemene belang. Het nieuwe of aangepaste bouwwerk moet niet alleen aan de toegestane afmetingen conform het bestemmingsplan voldoen, maar ook aan 'redelijke eisen van welstand', zoals dat vroeger omschreven werd.

Objectief of subjectief?

Welstandseisen klinken subjectief en zijn dat ten dele ook. In de vorige welstandsnota is geprobeerd om dit subjectieve oordeel te ob-

jectiveren. Dat leidde tot veel criteria maar lang niet altijd tot objectiviteit. De 'waarom' vraag kan altijd weer gesteld worden en in deze welstandsnota accepteren we dat: over smaak valt kennelijk te twisten. Wel wordt precies aangegeven waarop binnen een bepaald welstandsregime beoordeeld wordt. Een deskundige welstandscommissie en een vakbekwame architect moeten er vervolgens samen zien uit te komen. Daarbij gaat het niet om mooi of lelijk, maar om zaken zoals compositie, schaal, maat, ritme, verhoudingen, materialen, kleuren, kortom: over ontwerpen.

Beeldkwaliteitplan

Voor ontwikkelingen waarbij de ruimtelijke en/of functionele structuur verandert, biedt de welstandsnota geen soulaas, omdat het ruimtelijk raamwerk hier niet meer of nog niet aanwezig is. Voor deze ruimtelijke ingrepen wordt in de regel een stedenbouwkundig plan gemaakt, waarin de nieuwe structuur wordt vastgelegd. Daarnaast is een beeldkwaliteitplan nodig, liefst in combinatie met supervisie. In zo'n beeldkwaliteitplan wordt vooruitgelopen op de nieuwe structuur en aangegeven hoe de bebouwing een plaats moet krijgen in het nieuwe, stedenbouwkundig plan. Het gaat dan om vooraf sturen op ruimtelijke kwaliteit. Als het gebied, waarvoor een beeldkwaliteitplan geldt, grotendeels is ontwikkeld dient er een keus gemaakt te worden met betrekking tot het te kiezen welstandsregime.

wonen

werken

voorzieningen

verkeer

Overzicht

Hieronder zijn de verschillende vormen van ruimtelijke toetsing kort samengevat. Voor de vergunningvrije bouwwerken, bouwwerken die binnen de sneltoetscriteria vallen en bouwwerken in de welstandsvrije gebieden, is in ieder geval geen welstandstoetsing vereist. Bij wet is vastgelegd voor welke categorieën bouwwerken geen omgevingsvergunning nodig is. Op deze bouwwerken kan de gemeente geen invloed uitoefenen in het kader van welstandstoetsing. Ruimtelijke ingrepen die een nieuwe structuur met zich meebrengen en waarvoor een nieuw beeldkwaliteitplan wordt opgesteld, vallen ook buiten de welstandstoetsing, omdat de welstandsnota hierin nog niet heeft kunnen voorzien. De bestaande, al eerder vastgestelde beeldkwaliteitplannen vallen wel onder de welstandsnota.

Vergunningvrije bouwwerken

- een categorie van kleinere bouwwerken bij met name woningen, behalve in het beschermd dorpsgezicht
- onder bepaalde voorwaarden ook toegestaan bij bedrijven en andere bouwwerken
- waar het geldende bestemmingsplan dit toelaat zijn er ruime mogelijkheden om zonder omgevingsvergunning te bouwen
- wel is een excessenregeling van toepassing
- geldt vooral aan de achterkanten van woningen
- vooral van belang voor particulieren.

Sneltoetscriteria

- hebben betrekking op kleinere bouwprojecten zoals dakkapellen en aan- en uitbouwen bij woningen, agrarische bebouwing en kleine woningen in het buitengebied

- alleen geldend binnen het beperkte en reguliere welstandsregime.

Welstandsvrije gebieden

- voor deze gebieden gelden zelfs geen sneltoetscriteria
- alleen van toepassing op zorgvuldig geselecteerde plekken.

Beperkt welstandsregime

- voor deze gebieden gelden wel de sneltoetscriteria
- alleen van toepassing buiten het ruimtelijk raamwerk.

Regulier welstandsregime

- ook voor deze gebieden gelden de sneltoetscriteria
- van toepassing binnen het ruimtelijk raamwerk.

Bijzonder welstandsregime

- vanaf dit regime zijn sneltoetscriteria niet meer mogelijk
- van toepassing in (zeer) waardevolle gebieden binnen het ruimtelijk raamwerk.

Beeldkwaliteitplannen en supervisie

- bestaande beeldkwaliteitplannen blijven onder de welstandsnota vallen
- nieuwe beeldkwaliteitplannen vallen buiten het bestek van het ruimtelijk raamwerk en dus ook buiten de welstandsnota
- bij ruimtelijke transformaties in de vorm van herstructureringsprojecten en uitbreidingen.

Bijlage 2 Erfgoedbeleid

Samenvatting erfgoednota

De begin 2013 vastgestelde Erfgoednota 2013-2017 bouwt voort op de samen met de rijksoverheid vanuit Belvedere opgestelde visie 'Staphorst, een eigen wereld'. Met deze erfgoednota worden de volgende ambities nagestreefd:

- Op nationaal niveau: aansluiten bij de landelijke ontwikkelingen omtrent de Modernisering Monumentenzorg;
- Op lokaal niveau: het gemeentelijk monumentenbeleid herijken en bij cultuurhistorisch waardevolle objecten meer kunnen inspelen op de specifieke wensen van eigenaren, de toepassing van nieuwe technieken en materialen meer mogelijk maken en leegstand en verpaupering tegengaan.

De nota richt zich op het totale gemeentelijke grondgebied en behandelt en evalueert de verschillende bestaande beleidsinstrumenten in samenhang. Dit biedt kansen om tot een helder en coherent beleid te komen en dit aan bewoners van de gemeente te communiceren. Om de ambities te realiseren worden de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- Het erfgoedbeleid wordt politiek, ambtelijk en 'burgerlijk' gedragen en genereert draagvlak:
  - positieve stimulans gaat boven een repressief verbodsbeleid;
  - eigenaren van monumenten en bewoners worden actief bij de zorg voor het erfgoed betrokken door voorlichting en educatie;
  - heldere en eenduidige communicatie is belangrijk;
  - de nota legt een basis voor een goede interne communicatie voor erfgoedaspecten binnen de ruimtelijke ordening.

- Behoud gaat hand in hand met ontwikkeling:
  - de zorg voor erfgoed stimuleert ontwikkelingen;
  - expliciet voor de gemeente Staphorst geldt dat erfgoed als een kans voor ruimtelijke kwaliteit beschouwd wordt in plaats van een obstakel voor ontwikkeling;
  - de potenties van cultuurhistorie voor de ruimtelijke ontwikkeling worden benut.

Sturen op hoofdlijnen

In het verlengde van de erfgoednota wordt in de welstandsnota een combinatie gemaakt van gebiedsgericht en objectgerichte erfgoedzorg. De gebiedsgerichte benadering maakt integraal deel uit van het welstandsbeleid, dat is gebaseerd op zowel cultuurhistorische als ruimtelijke kwaliteit. Zo is het beschermd dorpsgezicht De Streek als geheel onder het bijzonder welstandsregime gebracht. Dat betekent dat alle bouwaanvragen zowel op stedenbouwkundig, architectonisch als esthetisch gebied worden beoordeeld. Voor de rijksmonumenten verandert er in principe niet veel omdat deze al beschermd zijn in het kader van het rijksbeleid en dankzij de aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht. De gemeentelijke monumenten krijgen nu een zodanige bescherming dat een afzonderlijke redengevende omschrijving niet meer nodig is. Een gemeentelijke monumentenlijst blijft echter gewenst om bijvoorbeeld goedkopelingen ten behoeve van onderhoud in stand te houden. De lijst met karakteristieke panden hoeft nu alleen nog maar in stand te worden gehouden omdat deze worden genoemd in het bestemmingsplan voor het beschermd dorpsgezicht.

Het resultaat van sturen op hoofdlijnen is dat bij de welstandstoets alle panden op vergelijkbare wijze worden beoordeeld en alleen de rijksmonumenten nog wat intensiever via de monumentencommissie. Toch worden bij deze benadering niet alle panden gelijkgeschakeld: belangrijk is de situering ten opzichte van andere bouwwerken. De welstandstoets van bijvoorbeeld een gemeentelijk monument dat te midden van rijksmonumenten ligt, zal verschillen van die voor een vergelijkbaar gemeentelijk monument tussen minder waardevolle panden. De kwaliteit van de bebouwing in de nabijheid en de directe omgeving worden dus eveneens in de beschouwing betrokken.

Sturen op onderdelen

Naast de gebiedsgerichte benadering blijft de status van het afzonderlijke bouwwerk van groot belang. De gebiedsgerichte benadering van de welstandsnota mag de objectgerichte erfgoedzorg nooit doorkruisen. Wat betreft het materiaal- en kleurgebruik is per categorie bepaald, wat wel en niet is toegestaan:

- rijksmonumenten: herstel oorspronkelijke of latere maar historisch gezien verantwoorde oplossingen met oorspronkelijke materialen en kleuren, zowel buiten als binnen;
- gemeentelijke monumenten: herstel historisch gezien verantwoorde oplossingen met oorspronkelijke materialen en kleuren, alleen buiten;
- karakteristieke panden: herstel historisch gezien verantwoorde oplossingen met bestaande of alternatieve materialen en huidige kleuren;

- statusloze panden: herstel historisch gezien verantwoorde oplossingen met passende materialen en kleuren.

In bijlage 3 wordt nader ingegaan op het materiaal- en kleurgebruik en in bijlage 4 op de mogelijkheden voor duurzame verbeteringen aan rijksmonumenten, gemeentelijke monumenten en karakteristieke panden.

boerderijen Nieuwe Stijl van Cor Kalfsbeek, Drente

boerderijen Nieuwe Stijl van B+O Architecten

boerderij Inbo Friesland

Bijlage 3 Behoud door ontwikkeling

De Streek

De Streek staat niet stil: de verplaatsing van agrarische bedrijvigheid naar het buitengebied betekent dat het historische bebouwingslint een ontwikkeling richting woongebied doormaakt. Veel boerderijen worden verbouwd tot één of meer woningen en op sommige plekken verrijzen ook nieuwe woningen aan het lint. Dankzij deze functieverandering kunnen veel historische boerderijen als bouwwerk behouden blijven en worden de boerenerven geleidelijk echte woonerven.

Het is duidelijk dat het verplaatsen van bedrijvigheid ook zichtbaar wordt. Agrarische voertuigen verdwijnen geleidelijk uit het beeld en er zullen meer personenwagens op de erven geparkeerd worden. Ook het comfortabel bewoonbaar maken van agrarische bedrijfsbebouwing leidt tot zichtbare veranderingen zoals extra verhardingen, toegangen en grotere raamopeningen. Aan de andere kant betekenen nieuwe functies dat er geld vrijkomt voor behoud van bestaande, vaak historische panden. Al met al toch een positieve ontwikkeling.

Op zich is verandering niets nieuws voor De Streek omdat die in de loop der eeuwen altijd in beweging is geweest, al is dat heel geleidelijk gegaan. Vraag is wel, wat behouden moet blijven en wat vernieuwd mag worden. De ruimtelijke structuur van naast en achter elkaar gebouwde volumes ligt in het bestemmingsplan betrekkelijk vast via de bouwvlakken en bouwhoogten. Het is met name de verschijningsvorm van de bebouwing, waarin de veranderingen zichtbaar worden. Er dienen zich de volgende vragen aan:

- is er een Staphorster (bouw)stijl en zo ja, waar bestaat die uit?
- mag er in De Streek alleen historiserend gebouwd worden of ook eigentijds?
- hoe zien de nieuwe boerderijen in het buitengebied eruit?
- hoe gaan we om met nieuwe materialen en duurzame technieken?

De laatste vraag wordt beantwoord in bijlage 4. Op de andere vragen wordt in deze bijlage ingegaan.

Staphorster stijl

De Staphorster boerderij is al beschreven in de ruimtelijke atlas. Ze is van het type hallehuis en heeft een even aantal raamassen. Veel boerderijen elders hebben een oneven aantal raamassen met een centraal geplaatste deur, de klassieke oplossing. Voor veel van onze historische bouwwerken zijn Romeinse en Griekse tempels vanaf de renaissance een voorbeeld geweest. Deze worden gekenmerkt door een even aantal zuilen om te vermijden dat er in het midden, onder de top van het tympanon, ook een zuil zou staan. Een dergelijke centrale zuil zou het bouwwerk visueel in tweeën snijden.

In de Staphorster boerderij zit de voordeur dus nooit in het midden en om die reden ontbreken ook de symmetrische tuinen met paden in het verlengde van de nok. Daardoor hebben de boerderij en het voorerf een informeel en ondanks de soms forse afmetingen een bijna huiselijk karakter.

Hoewel men in Staphorst het metselwerk uitstekend beheerste, zie de vele fraaie boerenvlechtingen, speelden bouwkosten in het verleden natuurlijk een belangrijke rol. Zowel

de forse wolfseinden in de kopgevels als lage goten in de langsgevels zijn ideale manieren om op bakstenen te besparen. De karakteristieke tentachtige bouwvolumes die daarvan het gevolg zijn, geven de Staphorster boerderij een aardse, met de grond verbonden uitstraling. Het heeft er ook toe geleid dat men voor hoge staldeuren diepe insnijdingen in het bouwvolume moest maken of het dak enigszins moest optillen. Daardoor hebben veel hallehuizen een bijzondere geleding gekregen, die zo geschikt is om er meerdere woningen in onder te brengen. Verschillende geslaagde voorbeelden laten dat ook zien.

Wat Staphorst echt uniek maakt is het gebruik van kleur. Terwijl in de traditionele kleding de basis donker is met rood als helder accent, gaan de boerderijen qua kleurgebruik echt 'uit hun dak'. Lang geleden waren de kozijnen mogelijk ook rood, het bekende ossenbloed dat ook in Scandinavische landen veel voorkomt, maar de afgelopen eeuwen vooral helder groen, wit en hard blauw. Deze kleuren staan cq. stonden voor jong leven in de natuur, reinheid en vliegenwerend.

Er is dus zeker sprake van een Staphorster bouwstijl. Of deze gereserveerd moet blijven voor de historische bebouwing of ook voor nieuwbouw, is een lastig te beantwoorden vraag. Buiten De Streek is in ieder geval al duidelijk afscheid genomen van de Staphorster stijl dus van een levende traditie is bij nieuwbouw geen sprake meer.

multifunctioneel combischool Rouveen

boerderijen Flevoland

boerderij Gut Garkau, Hugo Häring

Traditioneel en/of vernieuwend?

De kracht van De Streek is het grote aantal min of meer gelijkvormige historische boerderijen. Dit samenhangende ruimtelijk beeld kan eenvoudig in stand blijven door de cultuurhistorisch waardevolle bebouwing te beschermen en behouden, zoals de afgelopen decennia ook gebeurd is. Vanuit een oogpunt van cultuurhistorie is het niet nodig om nieuwbouw in traditionele Staphorster stijl uit te voeren maar als het incidenteel gebeurd, hoeft dat evenmin bezwaarlijk te zijn. Het is dan wel zinvol om de karakteristieken van deze stijl goed toe te passen, eventueel door een bestaande boerderij als voorbeeld te nemen of een verdwenen exemplaar te reconstrueren. Een 'boerderette' in Staphorster kleuren kan niet de bedoeling zijn.

Ook bij eigentijdse nieuwbouw kan worden aangesloten op de Staphorster stijl. Nokken min of meer haaks op de weg, een asymmetrische voorgevel, lage goten, ingesneden bouwvolumes of bijzondere dakkapellen kunnen bijdragen aan een herkenbare vorm die toch nieuw is. De nieuwe bouwvolumes aan De Streek zijn eigentijds en harmoniëren met de bestaande bebouwing in de directe omgeving. Daarbij kan men zich ook laten inspireren door de gepotdekselde stallen en andere houten gebouwen tussen en achter de boerderijen.

Nieuwbouw in het buitengebied

Als gevolg van uitplaatsing van agrarische bedrijven van De Streek naar het buitengebied, worden er regelmatig nieuwe boerderijen en stallen gebouwd langs de eerder ontstane ontginningsassen. De sterke samenhang tus-

sen woonhuis en bedrijfsbebouwing, die zo kenmerkend is voor De Streek, is hier nog niet gevonden. Opvallend is dat voor de vaak grote stallen met flauw hellende daken soms stadse woningen worden geplaatst. Zelfs symmetrische notariswoningen komen voor, compleet met dakijst en tympaan, in meer dan een opzicht een afscheid van de informele, Staphorster stijl.

Hier ligt een bijzondere architectonische opgave: het vinden van een bij Staphorst en haar landschap passende vormtaal. Dat zoiets mogelijk is, laat de nieuwe Multifunctionele Combischool in Rouveen zien: een landschapelijk goed ingepast groot gebouw. Naar eigen zeggen van de architect geïnspireerd op de streekeigen boerderijstructuur. Ook in de Flevopolders heeft men na de tweede wereldoorlog nieuwe boerderijgebouwen ontwikkeld met de bekende betonnen elementen van de firma Schokbeton uit Kampen. Een bijzondere boerderij die oorspronkelijk zelfs ook felgroene betimmering kende, staat in Gut Garkau in Duitsland en is van de beroemde architect Hugo Häring.

Suggesties historische materialen en kleuren in De Streek

Woonhuizen

Gevels:

- metselwerk: baksteen, helder rood, roodbruin
- plint/spatstrook: baksteen, cement, licht blauw geverfd

- dorpels: natuursteen, licht blauw geverfd beton
- kozijnen, ramen, luiken en deuren: hout

Daken:

- natuurlijk riet: eigen kleur
- keramische pan: orangerood, blauwgrijs gesmoord, niet verglaasd

Detailering

- gevelbeëindiging: boerenvlechting metselwerk, wolfseind dakvlak
- rieten dak: geen goot
- pannendak: zinken bakgoot
- h.w.a.: zink, verzinkt staal, koper, gietijzer (geen kunststof)

Schilderwerk:

- kozijnen en ramen: wit
- luiken, lijst: Staphorster groen, standgroen
- luiken, randwerk: Staphorster groen, standgroen; spiegel: wit
- deuren: Staphorster groen, standgroen
- windveren: wit
- hekwerken: licht blauw

Stallen en bijgebouwen

Gevels:

- metselwerk: baksteen, helder rood, roodbruin
- plint/spatstrook: baksteen licht blauw of donker geverfd; cement, naturel, licht blauw geverfd
- timmerwerk: gepotdekselde houten schaaldelen of rechte delen, rabatdelen, verticale houten schroten
- kozijnen: hout, ijzer, beton
- ramen, luiken en deuren: hout

Woningen in boerderijvorm van Faro, Hoogeveen

Staphorster boerderij

boerderijen Nieuwe Stijl van Maas Architecten

boerderijen Nieuwe Stijl, Onix architecten

boerderijen Nieuwe Stijl, Studio SKA, Haren

Daken:

- natuurlijk riet: eigen kleur
- kunstriet: kleur en structuur natuurlijk riet
- keramische pan: oranje-rood, blauwgrijs gesmoord, niet verglaasd
- dakplaat: golfplaten van vezelcement, verzinkt staal, antracietkleurig; stalen dakpanplaten, roodbruin of antracietkleurig*

Detailering

- gevelbeëindiging: boerenvlechting metselwerk, wolfseind dakvlak
- rieten dak: geen goot
- pannendak: zinken bakgoot
- h.w.a.: zink, verzinkt staal, koper, gietijzer (geen kunststof)

Schilderwerk:

- kozijnen en ramen: wit
- luiken: Staphorster groen
- deuren: Staphorster groen
- windveren: wit

Suggesties materialen en kleuren nieuwe en te vernieuwen woonhuizen en bijgebouwen in De Streek en het buitengebied

Gevels:

- metselwerk: baksteen, rood, roodbruin, paarsbruin, genuanceerd
- timmerwerk: gepotdekelde houten schaaldelen of rechte delen, rabatdelen, verticale houten schroten
- kozijnen, ramen en deuren: hout, aluminium en kunststof geprofileerd

Daken:

- natuurlijk riet: eigen kleur (indien voor het dak toegepast ook als gevelmateriaal toegestaan)
- kunstriet: kleur en structuur natuurlijk riet
- keramische pan: oranje-rood, blauwgrijs gesmoord (indien voor het dak toegepast ook als gevelmateriaal toegestaan), niet verglaasd
- dakplaat: golfplaten van vezelcement, verzinkt staal, antracietkleurig; zink met felsnaden; stalen dakpanplaten, roodbruin of antracietkleurig

Schilderwerk:

- kozijnen, ramen, deuren, luiken en jaloezieën: vergrijzend, wit, licht grijs, donker beits
- timmerwerk: naturel vergrijzend, ossenbloed rood, donker gebeitst
- windveren: wit, donker gebeitst
- hekwerken: vergrijzend, donker gebeitst

Suggesties materialen en kleuren nieuwe stallen in het buitengebied

Gevels:

- metselwerk: baksteen, rood, roodbruin
- timmerwerk: gepotdekelde houten schaaldelen of rechte delen, rabatdelen, verticale houten schroten, stalen potdekselplaten, verticaal geprofileerde stalen platen (geen vlakke platen of sandwich panelen)
- kozijnen, ramen en deuren: hout, aluminium en kunststof geprofileerd

Daken:

- keramische pan: oranje-rood, blauwgrijs gesmoord (indien voor het dak toegepast ook als gevelmateriaal toegestaan), niet verglaasd

- dakplaat: golfplaten van vezelcement, verzinkt staal, antracietkleur (minimaal geprofileerde platen, geen vlakke platen of sandwich panelen); stalen dakpanplaten, roodbruin of antracietkleurig

Schilderwerk:

- kozijnen, ramen, deuren, luiken en jaloezieën: vergrijzend, wit, licht grijs, donker beits
- timmerwerk: naturel vergrijzend, ossenbloed rood, donker gebeitst
- stalen gevelplaten: donker groen of bruinzwart
- windveren: wit of donker gebeitst hout, geanodiseerd aluminium, gecoat staal
- hekwerken: vergrijzend, donker gebeitst

Voor de in deze overzichten opgenomen materiaal- en kleurkeuze geldt dat het suggesties zijn, geen harde randvoorwaarden. De gedachte achter deze nota is nu juist dat er een beroep wordt gedaan op de inventiviteit van opdrachtgever en ontwerper. Daartegenover staat dat grote missers moeten worden voorkomen, zoals opvallend lichte kleuren en gladde materialen. Voorstellen die in de geest van de genoemde materialen en kleuren passen, worden in principe niet afgewezen en voor goede, nieuwe ideeën is in principe altijd ruimte.

* Bij statusloze hoofdgebouwen en karakteristieke hoofdgebouwen zonder monumentenstatus zijn vanaf de eerste baanderopening ook de dakmaterialen mogelijk die zijn genoemd onder 'Stallen en bijgebouwen'.

voorbeelden van kunstriet

voorbeelden kunststof kozijnen

voorbeelden kunststof kozijnen

Bijlage 4 Alternatieve materialen en technieken

Nieuw op oud

Voor De Streek is in het kader van het erfgoedbeleid uitgebreid discussie gevoerd over de vraag, hoe met nieuwe materialen en technieken moet worden omgegaan. Daarbij speelden met name het vervangen van natuurlijk riet door kunststof riet en de plaatsing van zonnepanelen een voorname rol. Bij de vaststelling van de Erfgoednota op 12 februari 2013 is via een amendement bepaald, welke uitvoeringsvoorschriften moeten gelden voor respectievelijk rijks- en gemeentelijke monumenten. Dit amendement is in deze bijlage bijna letterlijk overgenomen.

Uitvoeringsvoorschriften

- Voor het wijzigen van rijks- en gemeentelijke monumenten is een omgevingsvergunning nodig.
- Bij wijzigingen aan rijksmonumenten is het beleid dat uitsluitend vervangen wordt wat bouwtechnisch noodzakelijk is. Wanneer vervanging noodzakelijk is, mag dat met gebruik van hetzelfde materiaal in dezelfde uitvoering.
- Wanneer er nieuwe ontwikkelingen zijn in restauratiemethoden, technieken of materiaaltoepassingen kunnen deze ingebracht worden en na goedkeuring van het bevoegde orgaan ook toegepast worden.

Gemeentelijke monumenten

Dakbedekking in het beschermd gezicht

Voor de dakbedekking van gemeentelijke monumenten heeft behoud van het oorspronkelijke materiaal of vervanging door hetzelfde materiaal de voorkeur. In de gemeente Staphorst mag gebruik gemaakt worden van een afwijkend materiaal, mits het riet of dakpannen betreft.

Dakbedekking riet

Het rietdekkerwerk dient bij voorkeur met inlands riet te worden uitgevoerd. Vervanging door kunstriet is echter vanwege brandveiligheid en onderhoud ook toegestaan. Het kunstriet dient zoveel mogelijk op natuurriet te lijken. Dit betekent extra aandacht voor de detaillering van kunststoppels bij de dakrand en het op een natuurlijke wijze afronden van hoeken.

Dakbedekking pannen (of van riet naar pannen)

Voor het toepassen van dakpannen of het vervangen van riet door dakpannen moet een historisch passend dakpantype en -kleur gebruikt worden. Verglaasde dakpannen zijn niet toegestaan. Het vervangen van riet door dakpannen is toegestaan vanaf de baanderdeur naar achteren toe, dus niet op het voorhuis.

Kozijnen

Het vervangen van houten onderdelen dient op historisch verantwoorde wijze te worden uitgevoerd, bij voorkeur in het originele materiaal. Vervanging door kunststof, aluminium of een combinatie van beide materialen is echter

ook toegestaan. In beide gevallen dient de oorspronkelijke detaillering, vormgeving en indeling als uitgangspunt. De vervangende onderdelen moeten dezelfde zwaarte en profilering uitstralen als de oorspronkelijke houten kozijnen en ramen. In het geval van roedeverdeling is het gebruik van roeden in dubbele beglazing niet toegestaan.

Isoleren van het dak

Voor het isoleren van het dak worden de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- van binnenuit: isoleren tussen de sporen
- van buitenaf: zo dun mogelijk pakket zodat historische (aansluit) detaillering van gevels en dakgoot gehandhaafd blijven.

Isoleren van gevels

Voor het isoleren van de gevels worden de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- van binnenuit met behoud van historische detaillering in de buitengevels.

Isoleren van raamkozijnen

Voor het isoleren van raamkozijnen worden de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- historisch waardevolle raamkozijnen behouden
- historische detaillering en materiaal handhaven
- isolerende beglazing toepassen die past in historische detaillering
- kierdichting altijd toestaan
- roeden tussen dubbele beglazing zijn niet toegestaan, houten roeden met historische profilering op dubbele beglazing zijn wel toegestaan.

voorbeelden zonnepaneel in riet

Rijksmonumenten

Kozijnen

Het vervangen van houten onderdelen dient op historisch verantwoorde wijze te worden uitgevoerd, bij voorkeur in hout. De oorspronkelijke detaillering, vormgeving en indeling is het uitgangspunt.

Isoleren van het dak

Voor het isoleren van het dak worden de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- van binnenuit: isoleren tussen de sporen
- van buitenaf: zo dun mogelijk pakket zodat historische (aansluit) detaillering van gevels en dakgoot gehandhaafd blijven.

Isoleren van gevels

Voor het isoleren van de gevels worden de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- van binnenuit door plaatsen van voorzetwanden (geen kalkzandsteen)
- de ingrepen zijn reversibel
- historisch waardevolle wandafwerking blijven behouden door rekening te houden met plaats van bevestigingen
- behoud van historische detaillering.

Isoleren van raamkozijnen

Voor het isoleren van raamkozijnen worden de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- historisch waardevolle kozijnen behouden
- historische detaillering en materiaal handhaven
- isolerende beglazing toepassen die past in historische detaillering
- kierdichting altijd toestaan.

Isoleren van vloeren

Voor het isoleren van vloeren worden de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- historisch waardevolle vloerafwerkingen of vloerconstructies behouden (tegelvloer, troggewelven)
- nieuwe vloerconstructie mogelijk indien deze vrijgehouden is van oorspronkelijke constructie.

Plaatsen zonnepanelen en zonnecollectoren

Voor het plaatsen van zonnepanelen en zonnecollectoren in het beschermd gezicht en op of bij monumenten is een omgevingsvergunning nodig waarbij de volgende uitgangspunten worden gehanteerd:

- plaatsing moet technisch haalbaar zijn en de brandveiligheid gegarandeerd
- bij voorkeur niet zichtbaar vanaf de openbare weg (stegen zijn niet openbaar)
- zoveel mogelijk plaatsing op bijgebouwen
- indien plaatsing op bijgebouw niet mogelijk dan op het hoofdgebouw, direct onder de nok van het dak in gesloten vlakken in een ononderbroken rechthoekige vorm
- in geval van een boerderij: vanaf de baander, niet op het voorhuis
- plaatsing onder dezelfde helling van het dakvlak
- plaatsing aan de gevels is niet toegestaan
- plaatsing op het erf mogelijk: achter de voorgevel rooilijn passend in de erfinrichting
- in geval van woningsplitsing: één plan voor het gehele dak of een plan dat reeds gerealiseerd is, is richtinggevend bij uitbreiding van panelen of collectoren
- uitvoering in een donker frame, geen glimmende materialen.

Noot: De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft aangegeven pas met deze uitgangspunten voor het plaatsen van zonnepanelen en -collectoren op of bij rijksmonumenten in te stemmen na toetsing ervan in de praktijk middels veldonderzoek.

Colofon

november 2013

Kenmerk versie 11

Projectnummer 2764

Ontwerp

Johan Galjaard
Karlijn Verwers

met medewerking van

Projectgroep Welstand gemeente Staphorst

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder vooraf schriftelijke
toestemming van SVP Architectuur en Stedenbouw

SVP Architectuur en Stedenbouw

't Zand 17

Postbus 465

3800 AL Amersfoort

telefoon: 033 470 11 88

internet: www.svp-svp.nl